บทที่ 2
การจัดระบบศาลและหลักการดำเนินคดี

ตามที่คดีอาญาและคดีแพ่งนั้นมีข้อแตกต่างกันในสาระสำคัญหลายประการ เริ่มตั้งแต่วัตถุประสงค์ในการดำเนินคดี สิทธิของบุคคลที่จะฟ้องร้อง ขอบเขตความรับผิด หลักเกณฑ์การรับฟังพยานหลักฐาน ส่งผลให้หลักในการดำเนินคดีอาญาและคดีแพ่งมีข้อแตกต่างกันหลายประการ ทำให้มีการแบ่งแยกศาลที่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีออกจากกัน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาถึง การจัดระบบศาลในกระบวนการยุติธรรม ระบบของการดำเนินคดีในศาลยุติธรรม หลักในการดำเนินคดีอาญา หลักในการดำเนินคดีแพ่ง และข้อเปรียบเทียบของหลักการดำเนินคดีทั้งสองประเภทต่อไป

2.1 การจัดระบบศาลในกระบวนการยุติธรรม

2.1.1 แนวความคิดเกี่ยวกับระบบและอำนาจของศาล

2.1.1.1 แนวความคิดเกี่ยวกับระบบศาล

ประเทศที่มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย จะมีวิธีการใช้อำนาจรัฐผ่านองค์กรที่มีความสำคัญทั้ง 3 องค์กร อันประกอบด้วย องค์กรนิติบัญญัติ องค์กรบริหาร และองค์กรตุลาการ องค์กรนิติบัญญัติจะใช้อำนาจผ่านทางสภาผู้แทนราษฎร องค์กรบริหารจะใช้อำนาจผ่านทางคณะรัฐมนตรี องค์กรตุลาการใช้อำนาจผ่านทางศาล[1] ซึ่งในการใช้อำนาจผ่านองค์กรตุลาการนั้นจะมีตัวแปรที่สำคัญในการใช้อำนาจ คือ ศาล ซึ่งทำหน้าที่ควบคุมและตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐและมีหน้าที่ที่สำคัญอีกประการคือการพิจารณาพิพากษาคดี โดยมุ่งที่จะคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ซึ่งในแต่ละประเทศนั้นจะมีการจัดระบบของศาลที่แตกต่างกันออกไป ไม่ว่าจะเป็นการจัดระบบศาลแบบศาลเดี่ยว ศาลคู่ ศาลสองชั้น หรือ ศาลสามชั้น เป็นต้น ซึ่งการจะเลือกใช้ระบบศาลในแบบใดนั้นจะขึ้นอยู่กับประวัติศาสตร์และการพัฒนากระบวนการยุติธรรมของประเทศนั้นๆ[2]

---

[1] ดู รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540, มาตรา 3.

[2] โภคิน พลกุล. (2544, พฤษภาคม-สิงหาคม). "ท่านปรีดีกับศาลปกครอง." **วารสารวิชาการศาลปกครอง, 1, 2.** หน้า 105.

DPU

ระบบศาลเดี่ยว คือ ระบบที่ให้ศาลยุติธรรมมีอำนาจหน้าที่ในการพิจารณาวินิจฉัยชี้ขาดคดีทุกประเภทไม่ว่าจะเป็นคดีแพ่ง คดีอาญา หรือคดีพิเศษอื่นๆ เช่น คดีแรงงาน คดีปกครอง เป็นต้น โดยให้ผู้พิพากษาซึ่งมีคุณสมบัติและความรู้ทางกฎหมายเป็นการทั่วไป (Generalist) เป็นผู้พิจารณาวินิจฉัยคดี ระบบนี้ใช้อยู่ในประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายแบบคอมมอนลอว์ (Common Law) เช่น อังกฤษ สหรัฐอเมริกา เป็นต้น

ระบบศาลคู่ คือ ระบบที่ให้ศาลยุติธรรมมีอำนาจหน้าที่ในการพิจารณาวินิจฉัยชี้ขาดคดีแพ่งและคดีอาญาเป็นหลักเท่านั้น ส่วนการพิจารณาวินิจฉัยชี้ขาดคดีพิเศษให้อยู่ในอำนาจหน้าที่ของศาลชำนัญพิเศษ ซึ่งมีระบบศาลชั้นต้นและศาลสูงสุดของตนเอง มีระบบผู้พิพากษาและองค์กรบริหารงานบุคคลเป็นเอกเทศแยกต่างหากจากระบบศาลยุติธรรม โดยผู้พิพากษาของศาลชำนัญพิเศษจะมีคุณสมบัติเฉพาะและมีความเชี่ยวชาญทางกฎหมายพิเศษโดยเฉพาะ ระบบนี้ใช้อยู่ในประเทศที่ใช้ประมวลกฎหมาย (Civil Law) เช่น ฝรั่งเศส เบลเยี่ยม อิตาลี ออสเตรีย สวีเดน และฟินแลนด์ เป็นต้น

การจัดระบบของศาลหรือองค์กรที่ใช้อำนาจทางตุลาการของประเทศที่ใช้รูปแบบระบบศาลคู่ จะมีลักษณะสำคัญ ดังนี้[3]

(1) ศาลแต่ละประเภท คือ ศาลยุติธรรมและศาลชำนัญพิเศษต่างประกอบด้วย ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลสูงสุด

(2) มีการแบ่งแยกอำนาจระหว่างศาลยุติธรรมและศาลชำนัญพิเศษอย่างเด็ดขาด

(3) ศาลยุติธรรมและศาลชำนัญพิเศษต่างเป็นอิสระซึ่งกันและกัน

(4) มีการแบ่งแยกผู้พิพากษาศาลยุติธรรมและผู้พิพากษาศาลชำนัญพิเศษอย่างเด็ดขาด เนื่องจากการบังคับใช้กฎหมายที่แตกต่างกัน ทำให้มีการสร้างความชำนาญการเฉพาะด้านขึ้น

ระบบศาลของประเทศไทยในปัจจุบันนั้น "เป็นระบบศาลคู่" เพราะเรามีศาลชำนัญพิเศษโดยเฉพาะอย่างยิ่งศาลปกครอง แต่อย่างไรก็ตามระบบศาลของประเทศไทยเรายังไม่เป็นระบบศาลคู่ที่สมบูรณ์แบบ เพราะศาลที่พิจารณาพิพากษาคดีแรงงานก็ยังเป็นศาลยุติธรรม และคดีภาษีอากรซึ่งในเนื้อหาเป็นคดีปกครอง แต่ "ศาลภาษีอากร" ก็เป็นศาลยุติธรรม[4] กล่าวคือ ไม่ว่าจะเป็นศาลแรงงาน ศาลภาษีอากร ศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ ศาลล้มละลาย ไม่ใช่ศาลยุติธรรม แต่พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลนั้นๆกำหนดให้ถือว่าเป็นศาลยุติธรรม (กำหนดให้เป็นศาลชั้นต้น)

---

[3] อิสสระ นิติทัณฑ์ประภาศ. (2540). **ตอบ 20 คำถามเกี่ยวกับศาลปกครอง เรียนรู้เรื่องศาลปกครองอย่างคนธรรมดา**. หน้า 15-16.

[4] คณิต ณ นคร. (2548). **กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ภาคการดำเนินคดี**. หน้า 45.

2.1.1.2 แนวความคิดเกี่ยวกับอำนาจศาล

การพิจารณาความหมายของคำว่า "อำนาจศาล"(Competency) จะมีคำอื่นที่มีความหมายใกล้เคียงจนอาจทำให้เกิดความสับสนได้ ดังเช่นคำว่า เขตอำนาจศาล (Jurisdiction) ซึ่งในทางตำราวิชาการมีการให้คำนิยามทั้งสองคำไว้ พอสรุปได้ดังนี้

(1) ในทางกฎหมายระหว่างประเทศ เขตอำนาจในการบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมายของรัฐ มี 2 องค์กร ได้แก่ องค์กรตุลาการ และองค์การบริหาร ซึ่งเขตอำนาจของรัฐในทางศาล (Judicial Jurisdiction) ที่ศาลหรือองค์กรตุลาการเป็นผู้ใช้ (Court or judicial Authorities) หมายถึง อำนาจของรัฐที่จะพิจารณาพิพากษาคดีความและสั่งลงโทษในลักษณะต่างๆต่อผู้กระทำความผิดตามกฎหมายของรัฐ[5]

(2) ในทางกฎหมายทั่วไป เขตอำนาจศาล (Jurisdiction) มีหลายความหมายได้แก่ ขอบเขตขององค์กร ซึ่งเป็นเขตทางภูมิศาสตร์ที่ศาลจะมีอำนาจเหนือคดี หรือ การที่รัฐแสดงออกซึ่งอำนาจเฉพาะตัว และอธิปไตยเหนือบุคคลและทรัพย์สินที่อยู่ภายในดินแดน

Fredrick L. Schuman ให้ความหมายเขตอำนาจศาลว่า เป็นอำนาจบังคับ (authority) ใช้กฎหมาย เป็นสิทธิของรัฐที่จะใช้อำนาจนี้ในการตัดสินคดีพิพาท โดยที่รัฐมีเขตอำนาจเหนือดินแดนซึ่งรัฐนั้นมีอำนาจอธิปไตย และเหนือบุคคลผู้ซึ่งเป็นบุคคลในสัญชาติของตน[6]

นักวิชาการไทยได้ให้คำนิยามของเขตอำนาจศาลไว้ว่า เขตอำนาจศาล หมายถึง เขตท้องที่ของศาลชั้นต้นแต่ละศาล[7]

จากนิยามทางกฎหมายของคำว่า เขตอำนาจศาล (Jurisdiction) ที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า เป็นคำนิยามในเชิงกว้าง กล่าวคือ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการใช้อำนาจบงการโดยกฎหมายในทางบังคับของฝ่ายตุลาการในการรับฟังและพิจารณาพิพากษาคดีพิพาท โดยมีข้อจำกัดเรื่องเขตแดนหรือพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เป็นหลักในการแบ่งเขตอำนาจของแต่ละเขตอำนาจของแต่ละศาล

อำนาจศาล หมายถึง อำนาจหน้าที่โดยชอบด้วยกฎหมายของศาล (Legal authority)[8] มิใช่เรื่องเขตอำนาจศาลแต่เป็นอำนาจที่รัฐมอบให้แก่บุคคลผู้มีหน้าที่ชี้ขาดตัดสินคดีความ

---

[5] ชนิกา นาคบุตร. (2542). **เขตอำนาจรัฐและปัญหากฎหมายเกี่ยวกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขต.** หน้า 20.

[6] สุผานิต มั่นศุข. (2517). **เขตอำนาจศาลในคดีอาญา.** หน้า 13.

[7] คณิต ณ นคร. เล่มเดิม. หน้า 514.

[8] A.S Hornby. (1955). **Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English.** p. 232.

ดังนั้นอำนาจศาลจึงหมายถึง อำนาจพิจารณาพิพากษาของศาลหรืออำนาจของบุคคลผู้ทำหน้าที่เป็นศาล (ผู้พิพากษา) อำนาจศาลมิได้เกี่ยวข้องกับสภาพภูมิศาสตร์ แต่เป็นเรื่องของอำนาจของบุคคลผู้ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษาเป็นสำคัญ[9]

ความหมายตามที่กล่าวมาข้างต้น คำว่า อำนาจศาล (Competency) จะมีความหมายเชิงแคบมุ่งเน้นไปที่อำนาจหน้าที่โดยชอบด้วยกฎหมาย (Legal authority) ซึ่งมีความสามารถในทางกฎหมายเหนือคดี หรือข้อพิพาท โดยอาศัยอำนาจตามที่รัฐธรรมนูญหรือกฎหมายจัดตั้งศาลนั้นๆ บัญญัติให้ศาลนั้นมีอำนาจหน้าที่พิจารณาพิพากษาอรรถคดีประเภทใดบ้าง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งเป็นอำนาจบังคับในทางศาลโดยเจ้าหน้าที่ฝ่ายตุลาการที่ทำการรับฟังและพิจารณาพิพากษาตัดสินคดีพิพาท

สำหรับความหมายของอำนาจศาลยุติธรรม หมายถึง อำนาจการบังคับในทางศาลยุติธรรม ซึ่งทำหน้าที่รับฟังและพิจารณาตัดสินคดีหรือข้อพิพาทตามที่รัฐธรรมนูญและกฎหมายจัดตั้งศาลยุติธรรมบัญญัติไว้ ศาลยุติธรรมจะพิจารณาพิพากษาคดีอาญาและคดีแพ่ง โดยคดีอาญาเป็นเรื่องการตัดสินวินิจฉัยการกระทำของบุคคลว่าเป็นความผิดและต้องรับโทษหรือไม่

ดังนั้น กฎหมายอาญาจึงเป็นกฎหมายมหาชน ได้แก่ กฎหมายที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับเอกชน[10] ส่วนคดีแพ่งเป็นการวินิจฉัยนิติสัมพันธ์ระหว่างเอกชนด้วยกันซึ่งเป็นไปตามหลักกฎหมายเอกชน

2.1.2 การจัดรูปแบบของศาลในต่างประเทศ

การจัดรูปแบบของศาลในแต่ละประเทศนั้นมีความแตกต่างกันตามประวัติความเป็นมาของศาลในแต่ละประเทศ ซึ่งสามารถจำแนกการจัดรูปแบบของศาลออกได้เป็นการจัดรูปแบบของศาลชั้นต้น และการจัดรูปแบบของศาลสูง ระบบศาลสองชั้น และระบบศาลสามชั้นดังนี้

2.1.2.1 การจัดรูปแบบของศาลชั้นต้น (Trial Courts)

การจัดรูปแบบศาลชั้นต้นในบางประเทศ กำหนดให้ศาลชั้นต้นมีเขตอำนาจพิจารณาอุทธรณ์ได้ แต่ในบางประเทศก็ไม่ได้ให้อำนาจดังกล่าวไว้ ซึ่งแยกออกได้เป็น 2 ระบบ คือ[11]

ระบบแรก เรียกว่า "one-trier trial court system" ศาลชั้นต้นจะแบ่งออกเป็น 2 ระดับ

---

[9] สถิต เล็งไธสง. (2515, กันยายน). "อำนาจศาล." **วารสารนิติศาสตร์, 3, 3**. หน้า 103.

[10] เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์. (2544). **คำอธิบายกฎหมายอาญา ภาค 1**. หน้า 8.

[11] Hideo Tanaka. (1984). **The Japanese Legal System**. pp. 467-468.

ในระดับต่ำ ได้แก่ ศาลแขวง มีอำนาจพิจารณาคดีที่มีโทษเล็กน้อย ศาลชั้นต้นในระดับสูง ได้แก่ ศาลจังหวัด มีอำนาจพิจารณาคดีอาญาที่มีโทษเกินเขตอำนาจของศาลแขวงและคดีอาญาบางประเภทซึ่งไม่อยู่ในเขตอำนาจของศาลแขวง แต่ศาลจังหวัดจะไม่มีเขตอำนาจพิจารณาอุทธรณ์เลย คดีที่อุทธรณ์คำพิพากษาของศาลแขวงหรือศาลจังหวัดต้องอุทธรณ์ไปยังศาลอุทธรณ์ที่มีเขตอำนาจ ระบบศาลชั้นต้นแบบนี้ ได้แก่ ระบบศาลของไทย ดิสตริคออฟโคลัมเบียของสหรัฐอเมริกา

ระบบที่สอง เรียกว่า "two-trier trial court system" ก็มีลักษณะเช่นเดียวกับระบบแรก คือ มีศาลชั้นต้น 2 ระดับ ศาลในระดับต่ำ ได้แก่ ศาลแขวง ศาลในระดับสูง ได้แก่ ศาลจังหวัด แต่แตกต่างกันตรงที่ว่า ศาลจังหวัดที่มีเขตอำนาจทั่วไปนี้ มีเขตอำนาจพิจารณาอุทธรณ์ด้วย คือ นอกจากมีอำนาจพิจารณาคดีอาญาที่ไม่อยู่ในอำนาจของศาลแขวงแล้ว ยังมีอำนาจพิจารณาคดีที่อุทธรณ์จากศาลแขวงในคดีอาญาที่มีจำนวนโทษเพียงเล็กน้อย

2.1.2.2 การจัดรูปแบบของศาลสูง

การจัดระบบศาลของคอมมอนลอว์และซีวิลลอว์ อันได้แก่ ระบบศาลของประเทศสหรัฐอเมริกา เยอรมนี[12] การจัดรูปแบบของศาลอุทธรณ์ในแต่ละประเทศนั้น ขึ้นอยู่กับความเหมาะสม ความจำเป็นและภูมิหลังของประเทศนั้นๆ ซึ่งพอจะสรุปรูปแบบศาลอุทธรณ์ได้ 5 แบบ ดังนี้ คือ

แบบที่ 1 มีศาลอยู่เพียง 2 ชั้น คือ ศาลชั้นต้น และศาลอุทธรณ์อีกเพียงชั้นเดียว โดยอาศัยศาลอุทธรณ์เป็นศาลสูงสุด ในสหรัฐอเมริกามีมลรัฐถึง 27 มลรัฐ ที่มีการจัดรูปแบบของศาลในแบบนี้[13] ซึ่งเป็นมลรัฐที่มีประชากรอยู่อย่างเบาบาง ได้แก่ มลรัฐอลาสก้า อาร์คันซอ คอนเนตติกัน เดลาแวร์ ดิสตริคออฟโคลัมเบีย ฮาวาย เป็นต้น

แบบที่ 2 แบ่งศาลออกเป็น 3 ชั้น คือ ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ (ศาลอุทธรณ์ระดับกลาง) และศาลสูงสุด (ศาลฎีกา) ได้แก่ ระบบของศาลไทย ระบบของศาลบางรัฐในสหรัฐฯ เช่น โคโลราโด จอร์เจีย แมรีแลนด์ มิชิแกน เป็นต้น

แบบที่ 3 มีลักษณะและวิวัฒนาการเช่นเดียวกับแบบที่ 2 โดยแบ่งศาลออกเป็น 3 ชั้น เช่นเดียวกัน คือ ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลสูงสุด แต่ต่างกันตรงที่ศาลอุทธรณ์แบ่งออกเป็นหลายศาล กระจายกันอยู่ตามภาคต่างๆ ศาลอุทธรณ์แต่ละภาคไม่มีผลผูกพันกัน จึงต้องมีศาลสูงสุดครอบคลุมอีกชั้นหนึ่ง เพื่อให้การใช้กฎหมายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ระบบศาลที่ใช้แบบนี้ ได้แก่

---

[12] ประภาศน์ อวยชัย. (2506 เมษายน – 2508 มีนาคม). "ศาลยุติธรรมนานาประเทศ." **ดุลพาห, 10.** หน้า 435-463 , หน้า 263-283.

[13] H. Ted Rubin. (1976). **The Courts : Fulcrum of the Justice System**. pp. 128-129.

ระบบศาลของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น บางมลรัฐของสหรัฐ เช่น แคลิฟอร์เนีย อิลลินอยส์ ฟลอริด้า หลุยเซียน่า มิสซูรี่ เป็นต้น[14]

แบบที่ 4 มีลักษณะเช่นเดียวกับแบบที่ 2 คือ มี 3 ชั้นศาล ได้แก่ ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลสูงสุด ศาลอุทธรณ์เพียงศาลเดียว แต่แบ่งออกเป็น 2 แผนก คือ แผนกคดีแพ่งและคดีอาญา ระบบศาลในแบบนี้ ได้แก่ ศาลของอังกฤษ (เพื่อพิจารณาคดีที่อุทธรณ์มาจากศาลไฮคอร์ท)[15] บางมลรัฐของสหรัฐอเมริกา เช่น อะลาบาม่า เท็กซัส

แบบที่ 5 แบ่งศาลออกเป็น 3 ชั้นศาล คือ ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลสูงสุด เพียงแต่ว่าศาลอุทธรณ์จัดเป็นแผนกหนึ่งอยู่ในศาลชั้นต้น เป็นแผนกที่มีอำนาจพิจารณา เฉพาะ หากคู่ความไม่พอใจคำตัดสินของแผนกอุทธรณ์ ก็ย่อมอุทธรณ์ต่อไปยังศาลสูงสุดของมลรัฐได้ เช่น ระบบศาลของรัฐนิวยอร์ค และนิวเจอร์ซี่

2.1.2.3 ระบบศาลสองชั้น

ระบบศาลสองชั้นนี้ ประกอบด้วย ศาลชั้นต้นและศาลอุทธรณ์ หรือศาลที่อยู่ในระดับเดียวกับศาลอุทธรณ์ ศาลในระบบนี้เป็นกรณีที่คดีมีโอกาสได้รับการพิจารณาพิพากษาถึงสองครั้งตามลำดับกันโดยกระบวนการพิจารณาอย่างเดียวกันในศาลสองศาล แม้ว่าในบางประเทศจะมีศาลฎีกาขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งก็ไม่ถือว่าศาลฎีกาเป็นศาลชั้นที่สาม เพราะศาลฎีกามิได้ทำหน้าที่แก้ไขข้อผิดพลาดต่างๆของศาลล่าง และไม่สามารถที่จะมีคำพิพากษาแทนคำพิพากษาของศาลล่างได้ดังเช่นศาลอุทธรณ์

โดยหลักแล้วบทบาทหรืออำนาจหน้าที่หลักของศาลสูงสุดหรือศาลฎีกาเป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำให้การบังคับใช้หลักเกณฑ์ของกฎหมายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน บทบาทของศาลสูงสุดนี้มีเพียงการยกเลิกหรือกลับคำพิพากษาของศาลล่างหรือยกอุทธรณ์นั้นเสีย แต่ไม่มีอำนาจที่

---

[14] ระบบศาลของสหรัฐอเมริกาก็มีวิวัฒนาการเช่นเดียวกับระบบศาลในแบบที่ 2 คือ เดิมผู้พิพากษาศาลสูงสุดของสหรัฐปฏิบัติหน้าที่ของตนอยู่ในเขตนครหลวงของประเทศและออกพิจารณาตามภาคต่างๆของประเทศด้วย กล่าวคือ ออกเดินทางไปปฏิบัติงานนอกเขตนครหลวงช่วยงานศาลประจำเขต การแผ่ขยายดินแดนและการรับมลรัฐใหม่เข้ามาทำให้จำนวนอุทธรณ์ที่ยื่นต่อศาลสูงสุดเพิ่มมากขึ้นมากมาย ทำให้ผู้พิพากษาของศาลสูงสุดมีภาระมากขึ้น จึงได้มีการจัดตั้งศาลอุทธรณ์ของสหรัฐขึ้น 9 ศาล ในปี ค.ศ. 1891 (ปัจจุบันมี 11 ศาล รวมทั้งศาลดิสตริคออฟโคลัมเบีย) เพื่อให้การเดินทางไปมาตามภาคต่างๆของผู้พิพากษาศาลสูงสุดเพลาลง ทั้งนี้เพราะศาลอุทธรณ์แต่ละศาลต่างก็มีผู้พิพากษาประจำอยู่ ศาลอุทธรณ์ในเวลานั้นรู้จักในนามของศาลอุทธรณ์ประจำภาค รายละเอียดดู ดำรง ธรรมารักษ์ และสมโชค เจริญลาภ. (2514, 3 ธันวาคม). "แนะนำระบบศาลของสหพันธรัฐอเมริกา." **วารสารนิติศาสตร์**. หน้า 120-121.

[15] Keith J. Eddey. (1987). **The English Legal System**. pp. 46-47.

จะพิพากษาคดีนั้นใหม่ ทั้งนี้เนื่องจากศาลสูงสุดไม่ได้พิจารณาข้อเท็จจริงของคดีซึ่งปล่อยให้เป็นอำนาจเด็ดขาดของศาลล่าง[16] แต่จะมีหน้าที่วินิจฉัยข้อกฎหมายเพื่อวางหลักหรือตีความกฎหมายให้เป็นแนวเดียวกัน เช่น ระบบศาลของประเทศฝรั่งเศส[17] ซึ่งแม้จะมีลำดับชั้นศาลยุติธรรมสามระดับ แต่ก็ใช้หลักของ "ระบบศาลสองชั้น" ได้แก่ ศาลชั้นต้นซึ่งเป็นศาลลำดับแรกและศาลอุทธรณ์ซึ่งเป็นศาลลำดับที่สอง ศาลที่อยู่ในลำดับชั้นสูงสุดได้แก่ la Cour de Cassation ซึ่งมีอยู่เพียงศาลเดียว โดยศาลนี้ไม่ใช่ศาลลำดับชั้นที่สาม แต่มีบทบาทหน้าที่สำคัญ คือ เป็นผู้ควบคุมความถูกต้องของการแปลกฎหมายในการพิจารณาคดีของศาลล่าง โดยมีอำนาจพิจารณาได้เฉพาะปัญหาข้อกฎหมายเท่านั้น[18]

ส่วนปัญหาข้อเท็จจริงนั้น ต้องยึดถือตามที่ศาลล่างได้ฟังมา ศาลสูงสุดไม่มีอำนาจแก้ไขทบทวนปัญหาข้อเท็จจริง และในกรณีที่ศาลฎีกาเห็นว่าคำพิพากษาของศาลล่างที่ถูกฎีกามานั้น ศาลล่างได้มีการบังคับใช้กฎหมายที่ไม่ถูกต้อง ศาลฎีกาจะมีคำวินิจฉัยยกคำพิพากษาของศาลล่าง และส่งคำพิพากษาเรื่องนั้นไปให้ศาลล่างทำการพิจารณาตัดสินคดีใหม่ ซึ่งประเทศเยอรมนีและบางมลรัฐในสหรัฐอเมริกาก็มีการจัดรูปแบบศาลในลักษณะเช่นนี้

การจัดรูปแบบศาลในลักษณะเช่นนี้ จะเน้นบทบาทการพิจารณาคดีในศาลชั้นต้นมาก ดังนั้น การอุทธรณ์จึงให้สิทธิกระทำได้เพียงครั้งเดียว โดยเปิดกว้างให้อุทธรณ์ได้ทั้งปัญหาข้อกฎหมายและปัญหาข้อเท็จจริง ส่วนการอุทธรณ์ต่อไปอีกชั้นหนึ่งหรือการฎีกานั้นโดยส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องที่กฎหมายห้ามหรือไม่ให้สิทธิไว้ จะฎีกาได้แต่เฉพาะกรณีที่กฎหมายกำหนดเงื่อนไขเอาไว้ การจัดรูปแบบศาลเช่นนี้ไม่เป็นการเอื้อต่อการใช้สิทธิฎีกา หากแต่เป็นการจำกัดสิทธิในการฎีกามากกว่า

2.1.2.4 ระบบศาลสามชั้น

ลักษณะของการแบ่งศาลออกเป็น 3 ชั้น คือ ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ หรือศาลที่อยู่ในระดับเดียวกัน และศาลฎีกา ประเทศที่จัดแบ่งศาลออกเป็นลักษณะนี้ จะวางบทบาทและหน้าที่ของศาลในแต่ละระดับให้รับผิดชอบต่างกัน และมีบทบาทสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน กล่าวคือ

---

[16] วรรณชัย บุญบำรุง, ธนกร วรปรัชญากุล และ สิริพันธ์ พลรบ. (2548). **หลักและทฤษฎีกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง เล่ม 2.** หน้า 237.

[17] Amos, Maurice Sheldon. Edited by F.H.Lawson, A.E.Anton, L.Neville Brown. (1969). **Introduction to French Law**. p.8.

[18] วรรณชัย บุญบำรุง. "วิธีพิจารณาความแพ่งตามกฎหมายฝรั่งเศส : ตัวอย่างของกระบวนพิจารณาคดีแพ่งของประเทศซึ่งใช้ระบบ Civil Law." **รพี 42.** หน้า 118.

ศาลชั้นต้นเป็นศาลที่ทำหน้าที่รับพิจารณาตัดสินคดีต่างๆ (Trial Court)[19]

ศาลอุทธรณ์ก็มีหน้าที่คอยตรวจสอบแก้ไขข้อผิดพลาดต่างๆของศาลชั้นต้น (Correcting Court)[20]

วัตถุประสงค์ของการอุทธรณ์ที่สำคัญมีอยู่ 2 ประการ คือ ประการแรกการหน่วงรั้ง โดยเมื่อศาลล่างรู้ว่าคดีที่ตนตัดสินจะขึ้นไปสู่การพิจารณาของศาลสูง ก็จะทำด้วยความระมัดระวัง จัดเป็นมาตรการป้องกัน และประการที่สองการแก้ไข เมื่อศาลสูงพบว่าศาลล่างตัดสินผิด ก็จะตัดสินใหม่ให้ถูกต้อง จัดเป็นมาตรการแก้ไข[21]

ด้วยวัตถุประสงค์ของการอุทธรณ์ที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าการอุทธรณ์เป็นสิ่งที่สำคัญในการดำเนินคดีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินคดีแพ่งหรือคดีอาญา เพราะเป็นเครื่องมือในการช่วยเหลือทั้งผู้ที่ดำเนินคดี ผู้ถูกดำเนินคดี และผู้ที่ทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดี ยิ่งในส่วนคดีอาญานั้น เป็นเรื่องที่สำคัญเพราะกระทบกระเทือนต่อสิทธิเสรีภาพของบุคคล การที่กฎหมายของศาลทรัพย์สินทางปัญญาฯ กำหนดให้คดีอาญานั้นอุทธรณ์ได้โดยตรงต่อศาลฎีกานั้น อันเป็นการแตกต่างกับการอุทธรณ์คดีอาญาทั่วไปนั้น เป็นการทำให้สิทธิในการดำเนินคดีอาญานั้นลดน้อยลงขัดต่อหลักความเสมอภาคในด้านของกฎหมาย[22]

ศาลฎีกานั้นก็คอยทำหน้าที่ควบคุมการใช้ดุลยพินิจของศาลล่าง (Supervisory) และวินิจฉัยในปัญหาข้อกฎหมายที่สำคัญๆต่างๆ และยิ่งไปกว่านั้น ในบางประเทศกลับยิ่งให้ความสำคัญต่อศาลสูงสุดหรือศาลฎีกามาก ด้วยเหตุผลซึ่งวิวัฒนาการจากรากฐานทางประวัติศาสตร์ของตน เช่น ประเทศอังกฤษ[23] และสหรัฐอเมริกา[24] เป็นต้น การจัดวางระบบศาลออกเป็น 3 ชั้น เช่นนี้ก็เพื่อเปิดโอกาสให้มีการทบทวนแก้ไขปัญหาข้อเท็จจริงขึ้นใหม่ได้อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งบัญญัติกฎหมายให้สิทธิอุทธรณ์และฎีกาอย่างกว้างขวาง จะมีข้อจำกัดบ้างเล็กน้อยหรือวางข้อจำกัดและเงื่อนไขต่างๆออกมาเพื่อแก้ไขปัญหาคดีล้นศาลเท่านั้น

---

[19] American Jurisprudence. (1969). **Trial.** pp. 191-192.

[20] Ibid. **Appeal and Error.** p. 532.

[21] สถิตย์ เลิงไธสง. (2540). **ศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ**. หน้า 93.

[22] ดู รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540, มาตรา 30.

[23]ในประวัติศาสตร์ ศาลสูงสุด (The House of Lord) ของอังกฤษนั้น ทำหน้าที่คอยถ่วงดุลอำนาจของกษัตริย์ เพื่อรักษาสิทธิเสรีภาพของประชาชนมาโดยตลอด

[24] Hideo Tanaka. Op.cit. Loc.cit.

ระบบศาลสามชั้นนี้มีหลักว่า ศาลลำดับชั้นที่สามซึ่งเป็นศาลสูงสุดมีอำนาจเต็มที่ในการพิจารณาคดีใหม่และมีคำพิพากษาเป็นของตนเอง ระบบศาลนี้ใช้กันอยู่ในกลุ่มประเทศคอมมอนลอว์ รวมทั้งประเทศที่ได้รับอิทธิพลมาจากระบบกฎหมายดังกล่าว เช่น ประเทศไทย

อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าคดีทุกประเภทมีสิทธิที่จะได้รับการพิจารณาทั้งสามศาล โดยมีเหตุผลเนื่องมาจากความจำเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่ให้มีคดีคั่งค้างในศาลสูงเป็นจำนวนมากเกินไป โดยประเทศต่างๆ ที่ใช้ระบบสามชั้นศาลนี้ส่วนใหญ่จะสร้างมาตรการในการกลั่นกรองคดีที่ขึ้นสู่ศาลสูง เช่น การควบคุมตรวจสอบโดยศาลว่าสมควรอนุญาตให้มีการอุทธรณ์ฎีกาคดีนั้นหรือไม่ การควบคุมตรวจสอบล่วงหน้านี้ช่วยให้สามารถเป็นหลักประกันได้ว่า เฉพาะคดีที่เหมาะสมเท่านั้นที่จะได้รับการพิจารณาคดีโดยศาลสูงสุด

ระบบศาลของไทยเป็นระบบสามชั้น ตั้งแต่มีการใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง เมื่อปี พ.ศ. 2478 และ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 272 ได้กำหนดไว้ชัดเจนว่า ศาลยุติธรรมมีสามชั้น คือ ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา เว้นแต่บัญญัติไว้เป็นอย่างอื่นในรัฐธรรมนูญ หรือตามกฎหมายอื่น อันเป็นการนำแบบอย่างมาจากประเทศอังกฤษ

2.1.3 การจัดรูปแบบของศาลในประเทศไทย

2.1.3.1 ประเภทของศาลตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 บัญญัติให้ศาล มี 4 ประเภท ได้แก่

(1) ศาลรัฐธรรมนูญ (Constitutional Court) มีอำนาจหน้าที่ตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับนี้ โดยเฉพาะอำนาจในการวินิจฉัยชี้ขาดว่ากฎหมายฉบับใดขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนูญ

(2) ศาลยุติธรรม (Court of Justice) มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งและคดีอาญาทั้งปวง เว้นแต่คดีที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยหรือกฎหมายอื่นบัญญัติให้อยู่ในอำนาจของศาลอื่นนั้นๆ เฉพาะศาลยุติธรรมมีองค์ประกอบและเขตอำนาจอย่างไรได้บัญญัติอยู่ในพระราชบัญญัติให้ใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรม

(3) ศาลปกครอง (Administrative Court) มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่เป็นข้อพิพาทระหว่างหน่วยงานราชการ หรือหน่วยงานของรัฐ หรือรัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งอยู่ในบังคับบัญชาหรือในกำกับดูแลของรัฐบาลที่พิพาทกับเอกชน หรือคดีที่พิพาทระหว่างหน่วยราชการด้วยกันเอง ซึ่งเป็นข้อพิพาทเนื่องมาจากการกระทำหรือละเว้นการกระทำที่หน่วยงานของราชการดังกล่าวต้องปฏิบัติตามกฎหมาย หรือต้องรับผิดชอบในการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมาย

(4) ศาลทหาร (Court – Martial) ตามพระราชบัญญัติพระธรรมนูญศาลทหาร กำหนดให้ศาลทหารทั้งหลายสังกัดอยู่ในกระทรวงกลาโหม ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญศาลทหารมีอำนาจหน้าที่พิจารณาพิพากษาเฉพาะคดีอาญาที่จำเลยรับราชการเป็นทหารเท่านั้น ถ้าข้าราชการทหารกระทำความผิดร่วมกับพลเรือนก็ต้องขึ้นศาลพลเรือน ศาลทหารแบ่งออกเป็น 3 ชั้น ได้แก่ ศาลทหารจังหวัด (เทียบเท่าศาลชั้นต้น) ศาลทหารกลาง (คล้ายกับศาลอุทธรณ์) และศาลทหารสูงสุด (คล้ายกับศาลฎีกา)[25]

2.1.3.2 ประวัติความเป็นมาของศาลยุติธรรม

ศาลยุติธรรมเป็นองค์กรที่ใช้อำนาจตุลาการ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอำนาจอธิปไตยของรัฐ ตามหลักและทฤษฎีการแบ่งแยกอำนาจที่ให้รัฐบาลเป็นผู้ใช้อำนาจบริหาร รัฐสภาเป็นผู้ใช้อำนาจนิติบัญญัติ และศาลเป็นผู้ใช้อำนาจตุลาการ ศาลยุติธรรมมีภาระหน้าที่ความรับผิดชอบหลักที่สำคัญ คือ การอำนวยความยุติธรรมให้แก่ประชาชน โดยการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย สะดวก รวดเร็ว และมีความเที่ยงธรรม แต่ผลของการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีของศาลยุติธรรมนั้นย่อมต้องกระทบกระเทือนต่อสิทธิเสรีภาพและทรัพย์สินของประชาชน ดังนั้นอำนาจของศาลยุติธรรมจึงต้องมีขอบเขตอำนาจ คือ ต้องปฏิบัติตามหน้าที่ที่รับผิดชอบภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมายเท่านั้น

ดังนั้น รัฐธรรมนูญของประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยส่วนใหญ่ จึงได้บัญญัติให้ศาลหรือผู้พิพากษามีความเป็นอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีให้เป็นไปตามกฎหมาย[26] ทั้งนี้ เพื่อให้ศาลหรือผู้พิพากษาสามารถปฏิบัติหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบโดยไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจอิทธิพลใดๆ

สำหรับศาลยุติธรรมในประเทศไทยนั้น ได้มีการประกาศจัดตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้น เมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2435 ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ทรงโปรดเกล้าฯให้มีการรวบรวมศาลต่างๆที่กระจัดกระจายอยู่ในกรมและกระทรวงต่างๆมารวมอยู่ในสังกัดเดียวกันและเป็นอิสระจากฝ่ายบริหาร โดยกำหนดให้สังกัดอยู่ในกระทรวงยุติธรรมที่ตั้งขึ้นใหม่ ซึ่งมีเสนาบดีเป็นผู้รับผิดชอบงานด้านธุรการของศาลยุติธรรมมีอำนาจหน้าที่อำนวยความสะดวกให้แก่ศาลยุติธรรมเท่านั้น

(1) ความหมายของคำว่า "ศาลยุติธรรม"

คำว่า "ศาลยุติธรรม" เริ่มมีขึ้นเมื่อได้ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม พ.ศ. 2434 กล่าวคือ ก่อนที่จะมีการประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นนั้น สถานที่ที่ใช้สำหรับการพิจารณาคดี

---

[25] วิชัย ตันติกุลานันท์. (2543). **คำอธิบายกฎหมายพระธรรมนูญศาลยุติธรรม**. หน้า 11-12.

[26] ดู รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540, มาตรา 249.

ซึ่งในต่อมาเรียกว่า "ศาล" นั้นมิได้รวมกันเป็นสถาบันดังเช่นในปัจจุบัน เนื่องจากในสมัยนั้นผู้คนพลเมืองต้องเข้าสังกัดอยู่กับเจ้าขุนมูลนาย เมื่อเกิดข้อพิพาทกันเจ้าขุนมูลนายของตนก็จะทำหน้าที่เป็นผู้ตัดสินข้อพิพาทนั้น บางครั้งมีบุคคลอยู่ต่างสังกัดทำให้เกิดข้อพิพาทกันขึ้น โดยมีการแย่งคดีไปตัดสินทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมจึงทำให้เกิดศาลขึ้น แต่ศาลก็ยังคงกระจัดกระจายอยู่ตามกรมต่างๆ

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ทำการปฏิรูปเกี่ยวกับกฎหมายจึงได้ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นมาเมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2434 เพื่อรวบรวมคดีซึ่งพิจารณาในกรมต่างๆมาทำการพิจารณาพิพากษายังศาลสถิตยุติธรรม แต่ศาลเหล่านั้นก็ยังมิได้เข้าร่วมอยู่ในสังกัดกระทรวงยุติธรรมทั้งหมด จนกระทั่งต่อมาได้มีพระราชบัญญัติให้ใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรม พ.ศ. 2477 มีผลใช้บังคับเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2478 ศาลทั้งหลายจึงต้องสังกัดอยู่ในกระทรวงยุติธรรมตามที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้นศาลทั้งหลายซึ่งต้องสังกัดกระทรวงยุติธรรมตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม พ.ศ. 2478 จึงมีชื่อเรียกกันโดยรวมว่า "ศาลยุติธรรม"[27]

ดังนั้น คำว่า "ศาลยุติธรรม จึงหมายความถึง ศาลที่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งและคดีอาญา ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม และคดีอื่นๆตามกฎหมายอื่น อย่างเช่น คดีแรงงานตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522 คดีภาษีอากรตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลภาษีอากรและวิธีพิจารณาคดีภาษีอากร พ.ศ. 2528 คดีเยาวชนและครอบครัวตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2534 คดีทรัพย์สินทางปัญญาและคดีการค้าระหว่างประเทศตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศและวิธีพิจารณาคดีทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ พ.ศ. 2539 คดีล้มละลายตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลล้มละลาย พ.ศ. 2542

(2) ประวัติความเป็นมาของศาลยุติธรรมในประเทศไทย

ประเทศไทยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขของประเทศมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี และในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดระบบการอำนวยความยุติธรรมให้แก่ประชาชนนั้น ถือหลักว่า "พระมหากษัตริย์เป็นที่มาของความยุติธรรมทั้งปวง" มาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเช่นกัน แม้ในปัจจุบันได้มีการปฏิรูประบบของศาลให้ทันสมัย โดยมีการจัดระบบองค์กรของศาลให้สอดคล้องกับนานาอารยะประเทศแล้ว แต่ก็ยังคงยึดถือหลักว่า "การพิจารณาพิพากษาคดีเป็นอำนาจ

---

[27] เดือน จิตรกร. (2532). **พระธรรมนูญศาลยุติธรรม**. หน้า 2.

ของศาลโดยเฉพาะ" ซึ่งจะต้องดำเนินการตามรัฐธรรมนูญตามกฎหมายและในพระปรมาภิไธยใน พระมหากษัตริย์ดังที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้บัญญัติรับรองหลักนี้ไว้[28]

2.1.3.3 การจัดลำดับชั้นของศาลยุติธรรม

พระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 1 ได้กล่าวถึงเรื่องชั้นของศาล โดยแบ่งศาลยุติธรรม ออกเป็น 3 ชั้น คือ ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์และศาลฎีกา เว้นแต่จะมีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นอย่างอื่น นอกจากนี้ยังแบ่งศาลชั้นต้นและศาลอุทธรณ์ออกเป็นอีกหลายศาล ตั้งอยู่ทั่วราชอาณาจักร

เมื่อศาลชั้นต้นและศาลอุทธรณ์มีอยู่หลายศาล ส่วนศาลฎีกามีอยู่ศาลเดียวดังกล่าวแล้ว จึงอาจแบ่งศาลแต่ละชั้นเป็นดังนี้

(1) ศาลชั้นต้น ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 2 กำหนดให้ ศาลชั้นต้น ประกอบด้วยหรือแบ่งได้ออกเป็น ศาลแพ่ง ศาลแพ่งกรุงเทพใต้ ศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญา ศาล อาญากรุงเทพใต้ ศาลอาญาธนบุรี ศาลจังหวัด ศาลแขวง ศาลยุติธรรมอื่นที่พระราชบัญญัติจัดตั้ง ศาลนั้นกำหนดให้เป็นศาลชั้นต้น

สำหรับศาลยุติธรรมอื่นที่พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลนั้นกำหนดให้เป็นศาลชั้นต้นตาม มาตรา 2 ตอนท้ายนั้น ได้แก่ ศาลเยาวชนและครอบครัวกลาง ศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัด ศาลแรงงานกลาง ศาลภาษีอากรกลาง ศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศกลาง และศาลล้มละลายกลาง โดยศาลชั้นต้นเป็นศาลที่มีความสำคัญต่อคดีมาก กล่าวคือ

ศาลชั้นต้นเป็นศาลที่มีอยู่ทุกท้องที่ทั่วราชอาณาจักร เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ ประชาชนที่จะเริ่มคดีด้วยการยื่นฟ้อง คำร้องขอ หรือคำร้องที่ศาลชั้นต้นเหล่านั้น ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ ภูมิลำเนาหรือที่อยู่ของตนได้

ศาลชั้นต้นเป็นศาลที่ทำการพิจารณาสืบพยานบันทึกเก็บไว้ในสำนวน สำนวนที่จัดทำ ขึ้นดังกล่าวจะเป็นสำนวนหลักสำหรับใช้ในการพิจารณาพิพากษาของศาลอุทธรณ์และศาลฎีกา ต่อไป เพราะว่าการพิจารณาพิพากษาคดีของศาลอุทธรณ์และศาลฎีกา ปกติจะไม่มีการสืบพยาน เพียงแต่ทำการตรวจสำนวนดังกล่าวที่ศาลชั้นต้นได้ทำไว้เท่านั้น

ศาลชั้นต้นเป็นศาลเดียวที่ทำหน้าที่ในการบังคับคดีแพ่งตามประมวลกฎหมายวิธี พิจารณาความแพ่ง มาตรา 302 และออกหมายอาญาเพื่อบังคับคดีอาญาตามประมวลกฎหมายวิธี พิจารณาความอาญา มาตรา 58 เว้นแต่แผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองของศาลฎีกา ซึ่งตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทาง

---

[28] ดู รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540, มาตรา 233.

การเมือง พ.ศ. 2542 มาตรา 45 ให้ศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองมีอำนาจบังคับคดีได้เอง

ศาลชั้นต้นยังเป็นศาลที่ทำหน้าที่รับอุทธรณ์หรือรับฎีกา หรือรับคำร้องขอต่างๆที่ยื่นต่อศาลอุทธรณ์หรือศาลฎีกา หรือไต่สวนสืบพยาน และอ่านคำพิพากษาแทนศาลอุทธรณ์หรือศาลฎีกาด้วย

(2) ศาลอุทธรณ์ ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 3 กำหนดให้ ศาลอุทธรณ์ประกอบด้วย หรือแบ่งออกได้เป็น ศาลอุทธรณ์ และ ศาลอุทธรณ์ภาค

สำหรับศาลอุทธรณ์มีอยู่ศาลเดียว ส่วนศาลอุทธรณ์ภาคตามพระราชบัญญัติศาลอุทธรณ์ภาค พ.ศ. 2535 เดิมเปิดทำการเพียง 3 ศาล คือ ศาลอุทธรณ์ภาค 1 ศาลอุทธรณ์ภาค 2 ศาลอุทธรณ์ภาค 3 ต่อมาได้เปิดทำการอีก 6 ศาล คือ ศาลอุทธรณ์ภาค 4 ศาลอุทธรณ์ภาค 5 ศาลอุทธรณ์ภาค 6 ศาลอุทธรณ์ภาค 7 ศาลอุทธรณ์ภาค 8 ศาลอุทธรณ์ภาค 9

(3) ศาลฎีกา ศาลฎีกามีอยู่ศาลเดียว เป็นศาลสูงสุด เมื่อศาลฎีกาชี้ขาดตัดสินคดีอย่างไรย่อมเป็นที่สุดตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 147 คู่ความไม่มีสิทธิที่จะทูลเกล้าฯถวายฎีกาคัดค้านคดีนั้นต่อไปตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 23 วรรคท้าย[29]

2.2 หลักการดำเนินคดีในศาลยุติธรรม

2.2.1 ระบบการดำเนินคดีอาญาในศาลยุติธรรม

2.2.1.1 การดำเนินคดีอาญาในระบบไต่สวน (Inquisitorial System)

การดำเนินคดีอาญาในอดีตของนานาประเทศนั้นใช้ ระบบไต่สวน[30] อันเป็นระบบที่ไม่มีการแยก “การสอบสวนฟ้องร้อง” ออกจาก “การพิจารณาพิพากษาคดี” กล่าวคือ การดำเนินคดีอาญาในระบบไต่สวนนั้น ผู้ไต่สวน (ศาลหรือผู้พิพากษา) มีหน้าที่รับผิดชอบในการตรวจสอบความจริงเพียงองค์กรเดียว โดยทำหน้าที่แสวงหาพยานหลักฐาน ซักถามพยานและชำระความด้วยตนเองตลอดหรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นทั้งผู้ฟ้องและผู้ตัดสินคดีในคนๆเดียวกัน ผู้ถูกไต่สวนนั้นแทบจะไม่มีสิทธิใดๆเลย สภาพของผู้ถูกไต่สวนเป็นเพียง “วัตถุแห่งคดี” หรือเป็น “กรรมในคดี”[31]

---

[29] ไพโรจน์ วายุภาพ. (2545). **พระธรรมนูญศาลยุติธรรม**. หน้า 43.

[30] ระบบไต่สวนมีที่มาจากศาลทางศาสนาคริสต์ศาสนานิกายคาทอลิคในสมัยกลาง ซึ่งทางศาสนาจักรโดยเฉพาะอย่างยิ่งสันตปาปาแห่งกรุงโรมมีอิทธิพลเหนือฝ่ายอาณาจักร ดู กุลพล พลวัน. (2544). **การบริหารกระบวนการยุติธรรม.** หน้า 14.

[31] คณิต ณ นคร. (2525, กันยายน). “ปัญหาในการใช้ดุลยพินิจของอัยการ.” **วารสารอัยการ, 5, 7.** หน้า 31-32.

ในระยะต่อมาเห็นว่า การดำเนินคดีอาญาตามที่รวมการสอบสวนฟ้องร้องและการพิจารณาพิพากษาไว้ในองค์กรเดียวกัน มีข้อบกพร่อง ดังนี้

(1) ผู้ไต่สวน (ศาลหรือผู้พิพากษา) มีอำนาจมากเกินไป มีอคติกับผู้ถูกไต่สวนทำให้ไม่มีความเป็นกลาง จนกลายเป็นองค์กรที่มีหน้าที่ปราบปรามการกระทำความผิดอาญามากกว่าจะเป็นองค์กรในการอำนวยความยุติธรรม

(2) ผู้ถูกไต่สวนมีสภาพเป็นเพียงวัตถุแห่งการซักฟอกในคดีเท่านั้นไม่มีสิทธิใดๆ ในการต่อสู้หรือได้รับการช่วยเหลือในการค้นหาความจริงและมักถูกกระทำต่อเนื้อตัวร่างกายในวิธีทรมาน เพื่อให้รับสารภาพซึ่งขัดต่อหลักสิทธิมนุษยชน[32]

2.2.1.2 การดำเนินคดีอาญาในระบบกล่าวหา (Accusatorial System)

การดำเนินคดีอาญาในระบบกล่าวหา ถือว่าเป็นการดำเนินคดีอาญาสมัยใหม่ กล่าวคือ การดำเนินคดีอาญาแบบนี้เกิดจากการแก้ไขข้อบกพร่องที่เกิดขึ้นของการดำเนินคดีอาญาในระบบไต่สวน เพื่อให้สามารถอำนวยความยุติธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนคำนึงถึงความสำคัญต่อหลักสิทธิมนุษยชนด้วยเช่นกัน ซึ่งการดำเนินคดีอาญาในระบบกล่าวหานั้นได้แยกอำนาจในการตรวจสอบความจริงระหว่าง "การสอบสวนฟ้องร้อง" ออกจาก "การพิจารณาพิพากษา" โดยให้มีองค์กรหนึ่งที่เรียกว่า "อัยการ" เป็นผู้รับผิดชอบการสอบสวนฟ้องร้องเพื่อตรวจสอบความจริงในชั้นหนึ่งก่อน ซึ่งการสั่งคดีของอัยการนั้น อัยการจะมีความเป็นอิสระในการใช้อำนาจหน้าที่ ไม่ผูกมัดกับความเห็นและคำสั่งของหน่วยงานอื่น ตลอดจนคำพิพากษาของศาลฎีกา เพื่อเป็นหลักประกันสำหรับความเสมอภาคในการดำเนินคดีอาญาของผู้ถูกกล่าวหาได้[33] ส่วนศาลหรือผู้พิพากษาซึ่งเป็นองค์กรดั้งเดิมนั้น คงทำหน้าที่เพียงรับผิดชอบการพิจารณาพิพากษาคดีเท่านั้น ศาลจะดำเนินคดีได้ก็ต่อเมื่ออัยการยื่นฟ้องมาแล้ว นอกจากนี้ศาลจะตัดสินยกฟ้องไม่ได้และจะขยายไปลงโทษผู้ไม่ได้ยื่นฟ้องมาก็ไม่ได้เช่นเดียวกัน เพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน จึงได้ให้ผู้ถูกกล่าวหานั้นพ้นจากสภาพการเป็นวัตถุแห่งคดีหรือกรรมในคดี และยกฐานะของผู้ถูกกล่าวหาขึ้นไปเป็น "ประธานในคดี" (Subject)[34] ให้มีสิทธิต่างๆในการต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ ตลอดจนห้ามการกระทำใดๆ ที่เป็นการกระทบต่อเสรีภาพในการตัดสินใจของผู้ถูกกล่าวหา

---

[32] คณิต ณ นคร. (2544, มกราคม-มิถุนายน). "บทบาทของศาลในคดีอาญา." **วารสารกฎหมายธุรกิจบัณฑิตย์, 1, 1**. หน้า 52.

[33] คณิต ณ นคร. (2531, มิถุนายน). "คำพิพากษาศาลฎีกาผูกมัดพนักงานในการดำเนินคดีอาญาเพียงใด." **วารสารนิติศาสตร์, 18, 2.** หน้า 119.

[34] คณิต ณ นคร. **กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา**. หน้า 32-33.

การดำเนินคดีอาญาในระบบกล่าวหา จึงมีบุคคลที่เกี่ยวข้องในการดำเนินคดีเป็น 3 ฝ่าย คือ ศาล ผู้กล่าวหา และ ผู้ถูกกล่าวหา ทั้งนี้กลุ่มประเทศใช้ระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law) ต่างก็นำระบบการดำเนินคดีอาญาในระบบกล่าวหามาใช้เช่นเดียวกันกลับกลุ่มประเทศภาคพื้นยุโรปที่ใช้ระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษรหรือประมวลกฎหมาย (Civil Law) แต่มีลักษณะแตกต่างกันในรูปแบบของการดำเนินคดีอาญาในศาล กล่าวคือ ประเทศอังกฤษมีลักษณะเป็นการต่อสู้คดีกัน (Trial by battle)[35] ระหว่างโจทก์ผู้กล่าวหาและจำเลยผู้ถูกกล่าวหา ซึ่งทั้งสองฝ่ายมีฐานะในศาลเท่าเทียมกัน ส่วนศาลจะทำหน้าที่เป็นกลางและชี้ขาด ดังนั้นศาลจึงต้องวางเฉย (passive) และเป็นหน้าที่ของผู้กล่าวหาที่ต้องนำพยานหลักฐานมาแสดงว่าผู้ถูกกล่าวหาได้กระทำ และผู้ถูกกล่าวหาต้องนำพยานหลักฐานมาแก้ไขว่าตนมิได้กระทำความผิด ซึ่งทั้งสองฝ่ายต่างมีหน้าที่ต้องหาพยานหลักฐานของตนมาสนับสนุนเหตุผลของฝ่ายตน นอกจากศาลทำหน้าที่เป็นกลางแล้ว ศาลมีบทบาทที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การวางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับเรื่องพยานหลักฐาน คอยควบคุมให้ทั้งสองฝ่ายปฏิบัติตามกฎหมายลักษณะพยานหลักฐานโดยเคร่งครัด มีบทตัดพยานที่เด็ดขาดเพื่อมิให้พยานที่มีลักษณะต้องห้ามเข้าสู่สำนวนความ ทั้งนี้ มิให้มีการเอาเปรียบกันและกันในการต่อสู้คดี และมีหลักเกณฑ์การค้นหาความจริงโดยการถามค้าน (Cross Examination) เนื่องจากศาลไม่มีอำนาจที่จะแสวงหาพยานหลักฐานได้เอง จึงเป็นหน้าที่ของคู่ความทั้งสองฝ่ายที่ต้องระวังรักษาผลประโยชน์ของตนเอง ดังนั้นรูปแบบของการดำเนินคดีอาญาในศาลของประเทศอังกฤษมีลักษณะเดียวกับในคดีแพ่ง จึงเป็นนิติสัมพันธ์สามฝ่าย[36]

สำหรับกลุ่มประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษรหรือประมวลกฎหมายนั้น การดำเนินคดีอาญาใช้หลักการค้นหาความจริงในคดี (Truth Theory) เป็นกระบวนการดำเนินคดีอาญาที่รัฐโดยองค์กรของรัฐ อันได้แก่ ศาล อัยการ ตำรวจ มีหน้าที่ต้องร่วมกันและช่วยกันค้นหาความจริง ตลอดจนทำหน้าที่ตรวจสอบข้อเท็จจริงของเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับบุคคลหนึ่งและทำคำชี้ขาดในเนื้อหา[37] จึงต้องถือว่าไม่ใช่การพิพาทกันในศาล จึงเป็นนิติสัมพันธ์สองฝ่าย คือ รัฐ (ศาล อัยการ และตำรวจ) กับผู้ถูกกล่าวหา อีกฝ่ายหนึ่ง

---

[35] กุลพล พลวัน. (2544). **การบริหารกระบวนการยุติธรรม**. หน้า 13.

[36] คณิต ณ นคร. (2524, มิถุนายน). "วิธีพิจารณาความอาญากับความคิดตามหลักกฎหมายแพ่ง." **วารสารอัยการ, 4 ,42 .** หน้า 55.

[37] คณิต ณ นคร. (2528, กันยายน). "วิธีพิจารณาความอาญาไทย : หลักกฎหมายกับทางปฏิบัติที่ไม่ตรงกัน." **วารสารนิติศาสตร์, 15, 3.** หน้า 6.

2.2.2 หลักการดำเนินคดีอาญา

กฎหมายอาญาเป็นบทบัญญัติที่กล่าวถึงความเกี่ยวพันระหว่างเอกชนกับรัฐ ซึ่งแม้การกระทำผิดบางอย่างจะได้กระทำโดยตรงต่อเอกชนให้ได้รับอันตรายหรือเกิดความเสียหายก็ดี แต่การกระทำความผิดนั้นก็ยังได้ชื่อว่ากระทบกระเทือนต่อมหาชนเป็นส่วนรวม ถึงขนาดที่รัฐต้องเข้าดำเนินการป้องกันและปราบปรามได้เอง โดยไม่ต้องให้ผู้ใดมาร้องทุกข์กล่าวโทษ ยกเว้นแต่ความผิดบางประเภทที่เรียกว่า ความผิดอันยอมความได้เท่านั้น ซึ่งเป็นความผิดที่มีลักษณะประกอบด้วยเหตุผลอันเป็นส่วนตัวของผู้เสียหายบางประการ ควรที่รัฐจะเข้าดำเนินการ ก็ต่อเมื่อเอกชนผู้เสียหายได้ร้องทุกข์ขึ้นก่อน

วิวัฒนาการของรูปแบบการดำเนินคดีอาญาในแต่ละสังคมมีลักษณะแตกต่างกันออกไป ในสมัยก่อนมีความคิดเริ่มต้นที่การแก้แค้นตอบแทนผู้กระทำความผิด โดยเอกชนผู้ที่ได้รับความเสียหายหรือเครือญาติของผู้นั้นมีความต้องการที่จะให้ผู้กระทำความผิดได้รับผลตอบแทนตามข้อเรียกร้องของผู้เสียหาย (ลักษณะ ตาต่อตา ฟันต่อฟัน) ซึ่งในสมัยนั้นการดำเนินคดีอาญายังไม่มีการแบ่งแยกประเภทการดำเนินคดีอาญาออกจากคดีแพ่ง อีกทั้งมิได้คำนึงถึงว่าผลของการกระทำความผิดอาญาที่กระทบต่อผู้ที่ได้รับความเสียหายนั้น จะมีผลกระทบต่อความสงบเรียบร้อยของสังคมหรือรัฐอย่างไร ซึ่งเรียกว่า หลักการดำเนินคดีอาญาโดยผู้เสียหาย ต่อมาแนวความคิดดังกล่าวได้เปลี่ยนไป โดยเห็นว่าการกระทำความผิดบางกรณีนอกจากก่อให้เกิดผลกระทบโดยตรงกับผู้ที่ได้รับความเสียหายนั้นแล้ว ยังมีผลกระทบต่อความสงบเรียบร้อยของสังคมหรือรัฐนั้นด้วยเช่นกัน จึงมีหลักการดำเนินคดีอาญาโดยประชาชนเกิดขึ้นมา และนอกจากนี้ในปัจจุบันหลายๆประเทศก็ได้พัฒนามาใช้หลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐเป็นหลักการดำเนินคดีอาญาที่เกิดขึ้นใหม่

หลักการดำเนินคดีอาญามาจากแนวความคิดในการรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคมหรือรัฐอันเป็นหน้าที่ที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งของสังคมหรือรัฐ แต่โดยประเทศต่างๆในโลกมีประวัติความเป็นมาของชนชาติที่แตกต่างกันไป ความผูกพันของประชาชนของสังคมประเทศต่างๆจึงแตกต่างกันออกไป อาจแบ่งหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยออกได้เป็น 2 ประการ คือ ประชาชนเป็นผู้รักษาความสงบเรียบร้อย หรือ รัฐเป็นผู้รักษาความสงบเรียบร้อย

ฉะนั้นรูปแบบของการดำเนินคดีอาญาจึงสัมพันธ์กับแนวความคิดในการรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม สามารถแบ่งหลักการดำเนินคดีอาญาออกเป็น 3 หลัก คือ หลักการดำเนินคดีอาญาโดยผู้เสียหาย หลักการดำเนินคดีอาญาโดยประชาชนและหลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ

2.2.2.1 หลักการดำเนินคดีอาญาโดยผู้เสียหาย

จากการศึกษากลุ่มประเทศทางยุโรป,อัฟริกา,เอเชีย ตลอดจนประเทศไทย การควบคุมอาชญากรรมเป็นเรื่องของผู้เสียหาย กล่าวคือ ผู้เสียหายหรือเครือญาติของผู้นั้น เป็นผู้นำเรื่องราวมาฟ้องร้องแล้วนำพยานหลักฐานที่สามารถพิสูจน์เสนอต่อศาลด้วยตนเอง เพื่อให้ศาลพิจารณาและพิพากษาคดีลงโทษ รวมทั้งการบังคับให้ผู้กระทำความผิดรับผิดตามข้อเรียกร้องของผู้เสียหายหรือเครือญาติของผู้นั้น อันเป็นแนวความคิดของระบบปัญเจกชนนิยม (Individualism)[38]

การดำเนินคดีอาญาโดยผู้เสียหายจึงเป็นเรื่องของการต่อสู้ระหว่างเอกชนกับเอกชน โดยมีศาลวางตนเป็นกลางชี้ขาดตัดสินคดี จึงเป็นการดำเนินคดีที่มีลักษณะไม่แตกต่างจากการดำเนินคดีแพ่ง ดังนั้นจึงเป็นการดำเนินคดีที่ไม่มีการแยกคดีอาญาออกจากคดีแพ่ง ด้วยเหตุนี้หลักการดำเนินคดีอาญาดังกล่าวจึงคำนึงถึงเฉพาะส่วนได้เสียของผู้เสียหายหรือเครือญาติของผู้นั้น โดยมิได้คำนึงถึงผลกระทบต่อความสงบสุขของสังคมหรือรัฐแต่อย่างใด นอกจากผู้เสียหายแล้วบุคคลอื่นจึงไม่มีสิทธิฟ้องร้อง[39]

หลักการดำเนินคดีอาญาโดยผู้เสียหายมาจากแนวความคิดในการรักษาความสงบเรียบร้อยโดยประชาชนซึ่งพิจารณาถึงความรับผิดชอบในการดำเนินคดีอาญา อันเป็นหน้าที่ของผู้เสียหาย แต่ทั้งนี้ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าผู้เสียหายนั้นก็คือประชาชนที่อยู่ร่วมในสังคมหรือรัฐนั้น

หลักดังกล่าวเป็นแนวคิดให้ผู้เสียหายเท่านั้นมีอำนาจฟ้องผู้กระทำความผิดต่อศาล โดยมีศาลเป็นผู้ตัดสินและบังคับให้มีการลงโทษผู้กระทำความผิดและให้ชดใช้ความเสียหายที่เกิดขึ้นโดยไม่มีเจ้าพนักงานของรัฐเกี่ยวข้องในคดีแต่อย่างใด ทั้งนี้จุดบกพร่องของแนวคิดดังกล่าวนี้ คือ ผู้เสียหายมักจะคำนึงถึงแต่ความเสียหายในส่วนของตนเองเท่านั้น โดยมิได้คำนึงถึงผลกระทบของสังคม ดังนั้นเมื่อผู้เสียหายได้รับการชดใช้ค่าเสียหายแล้วย่อมจะไม่ติดใจที่จะดำเนินการกับผู้กระทำผิดอีก ซึ่งเห็นได้ว่าทำให้รัฐไม่สามารถรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคมได้ครบถ้วน แต่เมื่อตนเป็นผู้ได้รับความเสียหายอันเนื่องมาจากการกระทำผิดอาญาก็ควรที่จะได้รับความคุ้มครอง ผู้เสียหายจึงต้องมีอำนาจดำเนินคดีอาญาได้ด้วยตนเองเพื่อเรียกร้องทวงสิทธิที่ตนมีอยู่

---

[38] อรรถพล ใหญ่สว่าง. (2524). **ผู้เสียหายในคดีอาญา.** หน้า 6-7.

[39] อุดม รัฐอมฤต. (2535, มิถุนายน). "การฟ้องคดีอาญา." **วารสารนิติศาสตร์, 22, 2.** หน้า 243.

2.2.2.2 หลักการดำเนินคดีอาญาโดยประชาชน

เป็นระบบการดำเนินคดีที่ถือว่า ประชาชนทุกคนเป็นผู้มีหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อย ตลอดจนมีหน้าที่ป้องกันอาชญากรรมที่เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งสืบเนื่องมาจากความคิดพื้นฐาน ที่ว่าการควบคุมอาชญากรรมเป็นหน้าที่ของประชาชน เพราะทุกคนเป็นหน่วยหนึ่งของสังคมหรือรัฐ ดังนั้นทุกคนจึงเป็นผู้มีส่วนได้เสียในการที่จะร่วมกันรับผิดชอบและดำเนินการแก้ปัญหาต่างๆ เพื่อให้สังคมเกิดความสงบสุขและเมื่อมีการกระทำผิดทางอาญาเกิดขึ้น จึงถือว่าประชาชนทุกคนเป็นผู้เสียหาย มีสิทธิฟ้องคดีอาญาโดยไม่คำนึงถึงว่าบุคคลนั้น จะเป็นผู้เสียหายที่แท้จริงหรือไม่

แนวความคิดตามระบบนี้ อาจจะมีที่มาจากการที่ประชาชนได้ให้ความสำคัญในเรื่องเสรีภาพสูงมาก เนื่องมาจากประชาชนต้องผ่านการต่อสู้อย่างยากลำบากเพื่อให้ได้มาซึ่งเสรีภาพจนทำให้มีแนวโน้มไปในทางที่จะปฏิเสธอำนาจรัฐ ตัวอย่างเช่นในประเทศอังกฤษ เมื่อครั้งที่จะมีการสถาปณาระบบตำรวจขึ้นทำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยภายในรัฐนั้น ก็ยังได้รับการต่อต้านอย่างรุนแรงจากประชาชน เพราะประชาชนมีความต้องการที่จะทำหน้าที่ป้องกันสังคมด้วยตนเอง

การดำเนินคดีอาญาระบบนี้จะมีใช้ในประเทศอังกฤษ และประเทศที่ได้รับอิทธิพลจากระบบกฎหมายอังกฤษ เช่นแคนาดา ออสเตรเลีย เป็นต้น อย่างไรก็ตามแม้ระบบนี้จะถือว่าประชาชนทุกคนเป็นผู้เสียหาย และมีสิทธิฟ้องคดีได้ถึงแม้ว่าจะไม่ได้เป็นผู้ได้รับความเสียหายจากความผิดนั้นก็ตาม ปัจจุบันในทางปฏิบัติของประเทศที่ใช้ระบบนี้ เช่น อังกฤษเมื่อมีคดีอาญาเกิดขึ้นตำรวจมักจะเป็นผู้ดำเนินการขึ้นมาก่อน แต่ก็ยังถือว่าเป็นการดำเนินคดีอาญาโดยประชาชน ซึ่งมีตำรวจเป็นผู้ดำเนินการแทน แต่ในส่วนที่เกี่ยวกับการฟ้องคดีนั้นจะมีหน่วยงานของรัฐคือ The Crown Prosecution Service ซึ่งมี Crown prosecutor และ Director of public prosecution (D.P.P) เข้ามาควบคุมอย่างใกล้ชิดหรือบางทีก็อาจจะเข้ามาดำเนินคดีเสียเองในความผิดบางประเภทด้วย

2.2.2.3 หลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ

การดำเนินคดีอาญาโดยรัฐนี้เป็นหลักที่เกิดขึ้นใหม่ เนื่องจากแต่เดิมนั้นการฟ้องคดีเป็นหน้าที่ของราษฎร หรือผู้เสียหายเท่านั้นเป็นผลให้การดำเนินคดีอาญาของประเทศต่างๆ ในสมัยก่อนมักจะใช้หลักการดำเนินคดีอาญาโดยผู้เสียหายหรือหลักการดำเนินคดีโดยประชาชน ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

หลักการของระบบการดำเนินคดีโดยรัฐจะมีลักษณะตรงกับ แนวความคิดตามแบบอรรถประโยชน์นิยมที่ถือว่าความผิดทางอาญานั้นเป็นความผิดต่อสังคมหรือต่อรัฐ รัฐจึงมีส่วนได้

เสียและมีหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำความผิดดังกล่าว เนื่องจากถือว่ารัฐจะต้องมีหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยในสังคม รวมทั้งมีหน้าที่ป้องกันสังคมมิให้มีการกระทำผิดเกิดขึ้นด้วย ดังนั้นถ้ามีการกระทำที่ผิดกฎหมายเกิดขึ้น จึงเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องดำเนินการปราบปราม ฟ้องร้องตลอดจนดำเนินคดีในฐานะตัวแทนของรัฐ โดยหลักแล้วการดำเนินคดีในระบบนี้ เมื่อความผิดเกิดขึ้น จะถือว่ารัฐเป็นผู้เสียหาย เอกชนหรือราษฎรคนใดที่ถึงแม้ว่าจะตกเป็นเหยื่อของการกระทำผิดนั้นก็ตาม ก็ไม่สามารถใช้สิทธิฟ้องร้องดำเนินคดีกับผู้กระทำผิดได้ ทั้งนี้เพราะระบบนี้ถือว่าเอกชนไม่มีหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยและไม่มีหน้าที่ป้องกันอาชญากรรมที่เกิดขึ้นในสังคม ดังนั้นหลายประเทศที่ใช้ระบบนี้ จึงมีกฎหมายบัญญัติไว้โดยชัดแจ้งว่าให้หน้าที่ในการฟ้องคดีอาญาเป็นของรัฐเท่านั้น เอกชนไม่สามารถใช้สิทธิดังกล่าวได้ แต่อย่างไรก็ตามบางประเทศ ซึ่งถึงแม้ว่าจะใช้หลักการดำเนินคดีตามระบบนี้ก็มีการอนุญาตให้เอกชนฟ้องคดีได้บ้างเช่นกัน แต่เป็นการฟ้องในขอบเขตที่จำกัด โดยจะใช้สิทธิฟ้องได้ในความผิดบางลักษณะเท่าที่กฎหมายได้กำหนดไว้เท่านั้น

เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศไทยแล้ว จะเห็นได้ว่าประเทศไทยนั้นใช้หลักการดำเนินคดีโดยรัฐเพราะมีพนักงานอัยการซึ่งถือเป็นตัวแทนของรัฐทำหน้าที่ฟ้องคดีในนามรัฐ และยังมีกฎหมาย เช่น ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 31, 32 ที่ได้บัญญัติให้พนักงานอัยการเข้าไปควบคุมการดำเนินคดีของผู้เสียหายได้ แต่ในมาตรา 28 ให้สิทธิแก่ผู้เสียหาย ในการที่จะฟ้องคดีอาญาเอาไว้อย่างกว้างขวางโดยมีสิทธิเท่าเทียมกับพนักงานอัยการ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ที่ใช้หลักการดำเนินคดีโดยรัฐและมีพนักงานอัยการเป็นผู้ฟ้องคดีแทนรัฐ เหมือนกับประเทศไทย เช่น ประเทศญี่ปุ่น จะเห็นว่าไม่ได้ให้สิทธิดังกล่าวแก่ผู้เสียหายในการฟ้องคดีอาญาเลย[40] หรืออาจจะมีบางประเทศที่ให้สิทธิดังกล่าวแก่ผู้เสียหาย แต่ก็เป็นการให้สิทธิอย่างจำกัด โดยมีกฎหมายกำหนดไว้ว่าผู้เสียหายจะฟ้องคดีได้เฉพาะแต่ในความผิดบางประเภทเท่านั้น[41] หลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐนี้ ปัจจุบันอาจจะถือได้ว่าเป็นหลักสากล[42] เนื่องจากหลายประเทศส่วนใหญ่ได้นำแนวความคิดตามหลักนี้ไปใช้กับการดำเนินคดีอาญาในประเทศของตน

---

[40] ดู ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของญี่ปุ่น มาตรา 247.

[41] ดู ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของเยอรมัน มาตรา 374.

[42] จิตติ เจริญฉ่ำ. (2531). **คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1**. หน้า 7.

2.2.3 หลักการดำเนินคดีแพ่ง

กฎหมายแพ่งเป็นกฎหมายเอกชน มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันสิทธิของเอกชนซึ่งมีต่อกัน[43] โดยให้บุคคลที่ต้องเสียหายบังคับสิทธิของตนเองแก่ผู้ก่อความเสียหายหรือผู้ที่ต้องรับผิด โดยเป็นการบังคับให้คืนสู่สภาพก่อนที่จะเกิดความเสียหายเท่าที่เป็นได้ เช่น เอาทรัพย์ของเขาไปก็ต้องคืนทรัพย์แก่เขา หรือก็ให้ได้รับการเยียวยาเป็นค่าเสียหายสำหรับความเสียหายที่ได้รับ ดังนั้นในทางแพ่งผลแห่งความรับผิด คือ การชดใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหาย เป็นเรื่องเกี่ยวกับกองทรัพย์สินของผู้กระทำความผิดมากกว่าตัวผู้กระทำผิดเอง[44]

"กฎหมายเอกชน" เป็นกฎหมายที่กำหนดสิทธิและหน้าที่ของบุคคล กล่าวโดยทั่วไปกฎหมายเอกชน คือ กฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้นเอง แต่การมีเพียงกฎหมายที่กำหนดสิทธิและหน้าที่ของบุคคลไว้ลอยๆ โดยไม่มีกฎหมายที่กำหนดกระบวนการบังคับให้เป็นไปตามสิทธิและหน้าที่ของบุคคลที่กฎหมายเอกชนได้กำหนดไว้ควบคู่กันไปด้วยนั้น ย่อมไม่เป็นการเพียงพอที่จะทำให้สังคมสงบสุขและมีความเป็นอิสระเรียบร้อย ดังนั้นจึงมีกฎหมายที่กำหนดหลักเกณฑ์และกระบวนการบังคับให้เป็นไปตามสิทธิและหน้าที่ในทางกฎหมายเอกชน ก็คือ "กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง"

"กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง" คือ บทบัญญัติทั้งหลายที่วางหลักเกณฑ์การดำเนินคดีแพ่ง ซึ่งคดีแพ่งเป็นเรื่องระหว่างเอกชนกับเอกชน คดีแพ่งจึงเป็นเรื่องส่วนบุคคล เมื่อ "วิธีพิจารณาความแพ่ง" เป็นกระบวนการที่จะชี้ขาดตัดสินเรื่องที่เอกชนพิพาทกัน การดำเนินคดีแพ่งทั้งหมดจึงตกเป็นภาระหน้าที่ของคู่ความในคดี กล่าวคือ การที่จะนำเรื่องใดมาเป็นคดีในศาลไม่ว่าจะเป็นเรื่องข้อพิพาทหรือเรื่องของพยานหลักฐาน ย่อมตกอยู่ในความรับผิดชอบของคู่ความ[45]

การดำเนินคดีแพ่ง เป็นการที่คู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้กล่าวหาอีกฝ่ายหนึ่งว่า มีข้อโต้แย้งเกี่ยวกับสิทธิหรือหน้าที่ตามกฎหมายแพ่ง หรือคู่ความฝ่ายใดต้องการใช้สิทธิทางศาล[46] เพื่อให้ได้มาซึ่งการรับรอง (Acknowledgement), คุ้มครอง (Protection), และบังคับ (Enforcement) ตามสิทธิของตน ทั้งนี้ไม่ว่าคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะมีฐานะเช่นใด แต่ในการฟ้องคดีแพ่งนั้นคู่ความต้องมีฐานะเท่าเทียมกัน[47]

---

[43] จิ๊ด เศรษฐบุตร. (2518). **หลักกฎหมายแพ่งลักษณะละเมิด.** หน้า 4.

[44] อรรถการีย์นิพนธ์. (2512, 1-2 พฤษภาคม). "ความรับผิดของบุคคลในทางอาญา." **บทบัณฑิตย์, 26.** หน้า 93-94.

[45] คณิต ณ นคร. (2548). **กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ภาคการดำเนินคดี.** หน้า 29-35.

[46] ดู ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 55.

[47] คณิต ณ นคร. **กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ภาคการดำเนินคดี.** หน้าเดิม.

หลักในการดำเนินคดีแพ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานแนวคิดเรื่องทฤษฎีการต่อรองหรือสัญญาที่เรียกว่า "หลักความตกลง" (Negotiation Principle)[48] นอกจากนั้นปรัชญาของกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งก็เน้นไปที่การประนีประนอม โดยมีระบบให้ศาลพยายามไกล่เกลี่ยให้คู่ความตกลงกันด้วย[49] คู่ความในคดีแพ่งสามารถทำความตกลงในเรื่องต่างๆได้เสมอไม่ว่าจะเป็นการไกล่เกลี่ยเจรจาต่อรองหรือประนีประนอมยอมความกัน หากความตกลงนั้นไม่ขัดต่อกฎหมายหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนคู่ความตกลงกันอย่างไรศาลก็ต้องปฏิบัติไปตามนั้น

ในคดีแพ่งคู่ความเป็นผู้กำหนดคดี เป็นสิทธิของโจทก์ที่จะฟ้องหรือไม่ฟ้องคดี หรือจะฟ้องด้วยรูปคดีในประเด็นใด สามารถเลือกใช้พยานหลักฐานได้โดยอิสระ กล่าวคือเป็นผู้กำหนดข้อเท็จจริงที่จะนำมาตีแผ่ในศาล รวมทั้งกำหนดข้อเท็จจริงที่จะต้องพิสูจน์กันด้วยพยานหลักฐาน[50] ส่วนจำเลยสามารถยอมรับหรือปฏิเสธคำฟ้องของโจทก์ รวมทั้งอาจตกลงยอมความกับโจทก์ได้ ศาลจะจำกัดอำนาจของตนเองอยู่ในประเด็นแห่งคดีและไม่พิพากษาเกินคำขอ ศาลเป็นเพียงผู้รักษากติกาในฐานะคล้ายกรรมการ เพื่อให้คู่ความดำเนินคดีอย่างถูกต้องตามกฎหมาย

หน้าที่นำสืบหรือภาระการพิสูจน์ในคดีแพ่ง ถือหลักว่า คู่ความฝ่ายใดกล่าวอ้างข้อเท็จจริงอย่างใดๆเพื่อสนับสนุนคำฟ้องหรือคำให้การของตน ให้หน้าที่นำสืบข้อเท็จจริงนั้นตกอยู่แก่คู่ความฝ่ายที่กล่าวอ้าง[51] ตรงกับหลักทั่วไปที่ว่า "ผู้ใดกล่าวอ้างผู้นั้นต้องพิสูจน์ ผู้ปฏิเสธหาได้มีหน้าที่ต้องพิสูจน์ไม่" (ei incumbit probation qui dicit, non qui negat) เหตุผลก็คือ เมื่อคู่ความฝ่ายใดกล่าวอ้างข้อเท็จจริงเพื่อประโยชน์แก่รูปคดีของตน คู่ความฝ่ายนั้นก็ชอบที่ต้องรับภาระและเสี่ยงภัยที่จะแพ้ในประเด็นนั้น หากตนไม่สามารถพิสูจน์ได้ จึงอธิบายได้ว่าประเด็นต่างๆที่จำเลยกล่าวอ้างในคำให้การทั้งหมด จำเลยต้องนำสืบ แต่หลักดังกล่าวยังคงมีหลักอื่นๆเป็นข้อยกเว้น หรือใช้เสริม เช่น หลักเรื่องการสันนิษฐาน กล่าวคือ ในประเด็นพิพาทบางเรื่องอาจมีข้อสันนิษฐานในกฎหมายว่า ถ้ามีข้อเท็จจริงอย่างใดเกิดขึ้น ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่ามีข้อเท็จจริงอีกข้อหนึ่งเกิดขึ้น เว้นแต่จะมีการนำสืบให้เห็นเป็นอย่างอื่น คู่ความฝ่ายที่อ้างประโยชน์จากข้อสันนิษฐานก็มีหน้าที่เพียงสืบพยานว่า มีข้อเท็จจริงตามข้อสันนิษฐานที่เกิดขึ้น ก็จะได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐาน[52] ถ้าคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งจะโต้แย้งก็ต้องมีหน้าที่นำสืบ ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นประเด็นแห่งคดีที่พิพาทกัน

---

[48] แหล่งเดิม.

[49] พรเพชร วิชิตชลชัย. (2542). **คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน.** หน้า 3.

[50] คณิต ณ นคร. (2549). **กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา**. หน้า 50.

[51] ดู ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84.

[52] ดู ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84 (2).

หรือประเด็นในการไต่สวนคำร้องขอต่างๆ ฝ่ายที่มีหน้าที่นำสืบจะต้องนำพยานมาสืบให้ได้ตามที่ตนอ้าง เว้นแต่เป็นกรณีที่กฎหมายบัญญัติไว้เป็นอย่างอื่น

ส่วนหน้าที่นำสืบก่อนในคดีแพ่ง ศาลจะเป็นผู้กำหนดหน้าที่นำสืบก่อนให้แก่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดก็ได้ หรือถ้าประเด็นมีหลายข้อก็อาจจะให้มีการสืบสลับกันก็ได้ แต่ส่วนมากศาลจะให้ฝ่ายที่มีภาระการพิสูจน์ในประเด็นสำคัญหรือมีภาระการพิสูจน์มากกว่านำสืบก่อน นอกจากนี้คู่ความยังอาจตกลงกันให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดนำสืบก่อนก็ได้

การวินิจฉัยพยานหลักฐานในคดีแพ่ง ศาลจะพิจารณาประเด็นพิพาทเป็นรายประเด็นไปแล้วพิจารณาว่า ในแต่ละประเด็นนั้นฝ่ายโจทก์หรือฝ่ายจำเลยนำพยานมาสืบแล้วน่าเชื่อถือกว่ากัน ก็จะวินิจฉัยให้ฝ่ายนั้นชนะในประเด็นข้อนั้นๆไป หลักในคดีแพ่งจึงเป็นเรื่องของการวินิจฉัยว่าพยานหลักฐานของฝ่ายใดมีน้ำหนักน่าเชื่อถือกว่ากัน ตรงกับหลักกฎหมายคอมมอนลอว์ที่ว่า Preponderance of Evidence[53] ศาลมีอำนาจเต็มที่ในอันที่จะวินิจฉัยว่าพยานหลักฐานที่คู่ความนำสืบนั้นจะเกี่ยวกับประเด็นและเป็นอันเพียงพอให้เชื่อฟังเป็นยุติได้หรือไม่ หากคู่ความต่างฝ่ายต่างสืบพยานที่รับฟังไม่ได้ คือ กฎหมายห้ามรับฟัง ศาลต้องวินิจฉัยคดีโดยพิจารณาจากหน้าที่นำสืบคู่ความฝ่ายที่มีหน้าที่นำสืบแต่ไม่มีพยานหลักฐานสนับสนุนย่อมต้องเป็นฝ่ายแพ้คดี

2.2.4 ข้อแตกต่างของหลักในการดำเนินคดีอาญาและคดีแพ่ง

คดีแพ่งเป็นเรื่องความขัดแย้งระหว่างบุคคล บางทีก็ไม่ได้กระทบกระเทือนถึงผลประโยชน์ของบุคคลส่วนใหญ่ ผิดกับคดีอาญาซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตและเสรีภาพของบุคคลและเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองอันเป็นเรื่องของส่วนรวม กฎเกณฑ์ต่างๆในการพิจารณาคดีที่เกี่ยวกับพยานหลักฐานในคดีแพ่ง จึงไม่เข้มงวดเหมือนในคดีอาญา ขณะเดียวกันมาตรฐานการพิสูจน์ในคดีอาญาย่อมสูงกว่าในคดีแพ่ง[54]

การดำเนินคดีแพ่งเป็นเรื่องสิทธิของคู่ความเองในการฟ้องร้องดำเนินคดี คู่ความมีวัตถุประสงค์เพื่อขออำนาจศาลให้แก้ไขข้อโต้แย้งเกี่ยวกับสิทธิ และหน้าที่ของบุคคลในทางทรัพย์สิน หรือขอให้ศาลแสดงสถานะของบุคคลในทางแพ่ง ผลของการพิจารณาและดำเนินคดีของคู่ความ จึงก่อให้เกิดข้อยุติในทางทรัพย์สินของเอกชนหรือแสดงสถานะของบุคคลในทางแพ่งเท่านั้น ทำให้หลักในการดำเนินคดีแพ่งนั้น มีสาระสำคัญที่แตกต่างกับหลักในการดำเนินคดีอาญา กล่าวคือ ในคดีแพ่งคู่ความเป็นผู้กำหนดคดี เป็นสิทธของโจทก์ที่จะฟ้องหรือไม่ฟ้องคดีหรือจะฟ้อง

---

[53] พรเพชร วิชิตชลชัย. เล่มเดิม. หน้า 386.

[54] โสภณ รัตนากร. (2544). **คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน**. หน้า 30.

ด้วยรูปคดีในประเด็นใด และจะเลือกใช้พยานหลักฐานใดได้โดยอิสระ กล่าวคือ เป็นผู้กำหนดข้อเท็จจริงที่จะนำมาตีแผ่ในศาล รวมทั้งกำหนดข้อเท็จจริงที่จะต้องพิสูจน์กันด้วยพยานหลักฐานส่วนจำเลยสามารถยอมรับหรือปฏิเสธคำฟ้องและอาจตกลงยอมความกับโจทก์ก็ได้ ผู้พิพากษาจะจำกัดตัวเองอยู่ในประเด็นแห่งคดี และห้ามพิพากษาเกินคำขอ

ดังนั้น หลักในการดำเนินคดีแพ่งจึงเรียกว่า "หลักความตกลง" (Verhandlungsmaxime หรือ Negotiation Principle) ซึ่งมีความหมายว่า คู่กรณีในคดีแพ่งนั้นอาจทำความตกลงกันได้เสมอ เมื่อตกลงกันอย่างไรศาลก็ต้องปฏิบัติไปตามนั้น ในคดีแพ่งคู่ความตกลงท้ากันอย่างไรก็ได้ ถ้าไม่ขัดต่อกฎหมายหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ศาลต้องดำเนินการตามนั้น ทั้งนี้เพราะคดีแพ่งจะพิสูจน์กันด้วยพยานหลักฐานเฉพาะข้อเท็จจริงที่ยังโต้แย้งกันอยู่เท่านั้น

ส่วนในคดีอาญามีหลักในการดำเนินคดีที่เรียกว่า "หลักการตรวจสอบ" (Unterschungsgrundsat หรือ Examination Principle) คู่กรณีจะตกลงกันให้ดำเนินกระบวนพิจารณาอย่างเช่นในคดีแพ่งไม่ได้ เพราะในคดีอาญาต้องมีการตรวจสอบความจริงแท้ของเรื่องและต้องตัดสินไปตามความจริงที่ตรวจสอบได้นั้น โดยถือว่าเป็นหน้าที่ของเจ้าพนักงานและศาลที่จะต้องตรวจสอบข้อเท็จจริงในเรื่องที่กล่าวหา และในการนี้เจ้าพนักงานและศาลมีอำนาจค้นหาความจริงโดยไม่มีข้อผูกมัดใดๆ ในส่วนของศาลจะไม่จำกัดบทบาทของตนอยู่เพียงการรอรับฟังข้อเท็จจริงที่คู่ความนำเสนอ แต่ต้องค้นหาความจริงแห่งคดีในเชิงรุก (active) ด้วย เพราะศาลต้องค้นหาความจริงตามภาวะวิสัยแท้ๆ เพื่อให้สามารถวินิจฉัยตัดสินคดีและแก้ไขเยียวยาความเสียหายต่อปัญเจกชนที่เกี่ยวข้องและโดยเฉพาะอย่างยิ่งความเสียหายต่อสังคมได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ ภาระการพิสูจน์ไม่ได้อยู่ที่โจทก์หรือจำเลยอย่างในคดีแพ่ง ศาลต้องมีส่วนทำให้ความจริงในคดีนั้นๆกระจ่างเท่าที่จะทำได้ด้วย เพราะผลจากการดำเนินคดีอาญาไม่เพียงแต่กระทบต่อทรัพย์สินของเอกชนเท่านั้น แต่ยังกระทบถึงสิทธิเสรีภาพและชีวิตของเอกชนและที่สำคัญมีผลต่อความสงบเรียบร้อยและความปลอดภัยของสังคมส่วนรวมด้วย

ในเรื่องหน้าที่นำสืบหรือภาระการพิสูจน์ในคดีแพ่ง ถือหลักว่า คู่ความฝ่ายใดกล่าวอ้างข้อเท็จจริงใดๆ เพื่อสนับสนุนคำฟ้องหรือคำให้การของตน ให้หน้าที่นำสืบข้อเท็จจริงนั้นตกอยู่แก่คู่ความฝ่ายที่กล่าวอ้าง โดยการชั่งน้ำหนักพยานหลักฐานในคดีแพ่ง ศาลจะพิจารณาประเด็นข้อพิพาทเป็นรายประเด็นไป แล้วพิจารณาว่าในแต่ละประเด็นนั้นฝ่ายโจทก์หรือฝ่ายจำเลยนำพยานมาสืบแล้วน่าเชื่อถือมากกว่ากัน โดยถือเอาความเป็นไปได้เป็นมาตรฐาน เมื่อพยานหลักฐานของฝ่ายไหนมีเหตุผลน่าเชื่อว่าจะเป็นความจริงมากกว่า ก็ถือว่าพยานหลักฐานของฝ่ายนั้นมีน้ำหนักดีกว่าและศาลจะตัดสินให้คู่ความฝ่ายนั้นชนะคดี กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการรับฟังพยานหลักฐานในคดีแพ่ง

อาจมีการผ่อนปรนได้โดยความตกลงของคู่ความ เช่น คู่ความอาจท้ากันในข้อเท็จจริงหรือข้อกฎหมาย แล้วให้ศาลชี้ขาดให้ฝ่ายที่ชนะคำท้าชนะคดีก็ได้ เป็นต้น[55]

ส่วนในคดีอาญามีหลักว่า จำเลยต้องได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ (presumption of innocence) จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่าบุคคลนั้นเป็นผู้กระทำความผิด และในกรณีเป็นที่สงสัยต้องยกประโยชน์ให้กับจำเลย (in dubio proreo) เพราะในคดีอาญาการปล่อยผู้กระทำความผิดเนื่องจากพิสูจน์ได้ไม่แน่ชัดย่อมดีกว่าลงโทษผู้บริสุทธิ์ ดังนั้นในการวินิจฉัยชี้ขาดข้อเท็จจริงของศาลในคดีอาญาจึงมีหลักกฎหมายที่ยึดถือกันโดยทั่วไปว่า ศาลต้องฟังพยานหลักฐานจนปราศจากความสงสัยตามสมควร (beyond reasonable doubt) ว่าจำเลยได้กระทำผิดจริงจึงลงโทษจำเลยได้ การฟังข้อเท็จจริงอย่างใดว่าเป็นที่ยุติจึงต้องไม่เป็นเพียงเพราะโจทก์มีพยานหลักฐานที่มีเหตุผลน่าเชื่อถือกว่า (preponderance of evidence)

2.2.4.1 หลักในการดำเนินคดี มีอยู่ 2 หลัก คือ หลักการตรวจสอบ และ หลักความตกลง

(1) หลักการตรวจสอบ (Untersuchungsmaxime หรือ Untersuchungsgrundsatz)

ในการดำเนินคดีตาม "หลักการตรวจสอบ" ศาลจะเป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องข้อเท็จจริงทั้งหมด กล่าวคือ การตรวจสอบความจริงของเรื่องเป็นหน้าที่ของศาลไม่ขึ้นอยู่กับคู่ความ และศาลต้องตรวจสอบความจริงในเรื่องอย่างถ่องแท้ กล่าวคือ เกี่ยวกับข้อเท็จจริงใดๆที่จำเป็นสำหรับการวินิจฉัยคดี และพยานหลักฐานต่างๆที่จำเป็นสำหรับการวินิจฉัยคดี ย่อมตกเป็นหน้าที่ของศาลที่จะต้องดำเนินการเองทั้งสิ้น ดังนั้นในการดำเนินคดีตาม "หลักการตรวจสอบ" ศาลจึงเป็นผู้รับผิดชอบเองโดยลำพังทั้งหมด

(2) หลักความตกลง (Verhandlungsmaxime หรือ Verhandlungsgrundsatz)

"หลักความตกลง" เป็นเรื่องที่ตรงกันข้ามกับ "หลักการตรวจสอบ" กล่าวคือ ตาม "หลักความตกลง" คู่ความเท่านั้นที่มีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องข้อเท็จจริงทั้งปวงและเป็นความรับผิดชอบของคู่ความโดยลำพังตนเอง และในการดำเนินคดีตามหลักนี้ ศาลมีอำนาจชี้ขาดตัดสินคดีเฉพาะในสิ่งที่คู่ความนำเสนอเข้ามาในคดีเท่านั้น ศาลไม่มีอำนาจแสวงหาข้อเท็จจริงใดๆเพิ่มเติมโดยลำพัง[56]

การดำเนินคดีอาญาเริ่มเมื่อมีการกล่าวหาว่าได้มีการกระทำผิดอาญา กล่าวคือ เมื่อมีการกระทำผิดอาญาเกิดขึ้นกระบวนการของการดำเนินคดีอาญาก็จะเริ่มทำงานทันที คดีอาญานั้นถือ "หลักการตรวจสอบ" (Untersuchungsamaxime หรือ Untersuchungsgrundsatz หรือ Examination

---

[55] โสภณ รัตนากร. เล่มเดิม. หน้า 31.

[56] คณิต ณ นคร. **กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ภาคการดำเนินคดี**. หน้า 169.

Principle) กล่าวคือ คดีอาญานั้นเจ้าพนักงานและศาลต่างมีหน้าที่ที่จะต้องตรวจสอบความจริงในเรื่องที่กล่าวหา และในการนี้เจ้าพนักงานและศาลมีอำนาจหน้าที่ตรวจสอบความจริงได้โดยปราศจากข้อผูกมัดใดๆ[57]

คดีแพ่งเริ่มเป็นคดีเมื่อมีการฟ้องร้องต่อศาล โดยในคดีแพ่งคู่ความเป็นผู้กำหนดข้อเท็จจริงที่จะนำมาตีแผ่ในศาล รวมทั้งกำหนดข้อเท็จจริงที่จะต้องพิสูจน์กันด้วยพยานหลักฐานด้วย หลักในการดำเนินคดีแพ่งจึงเป็น "หลักความตกลง" (Verhandlungsmaxime หรือ Negotiation Principle) อย่างไรก็ดี ในคดีแพ่งบางเรื่องก็ใช้หลักการตรวจสอบในการดำเนินคดี เช่น คดีล้มละลาย

2.2.4.2 ภาระการพิสูจน์และหน้าที่นำสืบ

(1) ภาระการพิสูจน์และหน้าที่นำสืบในคดีอาญา

ในคดีอาญานั้น มีข้อสันนิษฐานของบุคคลว่า บุคคลไม่มีความผิด ทุกคนบริสุทธิ์ เมื่อโจทก์อ้างเขาทำผิดอย่างไร ก็ต้องพิสูจน์ถึงความผิดของเขา ดังนั้นในคดีอาญาโจทก์มีภาระการพิสูจน์ของจำเลยเสมอ รวมทั้งถ้าโจทก์กล่าวอ้างข้อเท็จจริงใดที่จะต้องทำให้จำเลยรับโทษเพิ่มมากขึ้น เช่น กรณีขอให้เพิ่มโทษ ให้บวกโทษ เป็นต้น[58] จึงอาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า หน้าที่นำสืบหรือภาระการพิสูจน์ในคดีอาญาถือหลักว่า โจทก์มีหน้าที่นำสืบหรือมีภาระการพิสูจน์ว่าได้มีการกระทำผิดทางอาญาเกิดขึ้นและจำเลยเป็นผู้กระทำผิดนั้น ในคดีอาญา จำเลยจะให้การปฏิเสธลอยๆ หรือไม่ให้การใดๆก็ได้ ถือว่าโจทก์มีหน้าที่นำสืบให้ครบทุกประเด็นในองค์ประกอบความผิดอาญาที่โจทก์กล่าวอ้าง

การวินิจฉัยพยานหลักฐานในคดีอาญานั้น ที่ประเด็นในคดีมีเฉพาะเรื่องที่ว่ามีการกระทำผิดเกิดขึ้นและจำเลยเป็นผู้กระทำผิดหรือไม่ ดังนั้นศาลจะพิพากษาลงโทษจำเลยได้ต่อเมื่อแน่ใจว่ามีการกระทำผิดจริง และจำเลยเป็นผู้กระทำผิดนั้น ถ้ามีความสงสัยตามสมควรว่าจำเลยกระทำผิดหรือไม่ให้ยกประโยชน์แห่งความสงสัยให้จำเลย[59] แต่ความสงสัยนั้นต้องเป็นความสงสัยตามสมควรด้วย เพราะมิฉะนั้นจะกลายเป็นว่าไม่ว่ากรณีใดจะต้องยกประโยชน์แห่งความสงสัยนั้นให้จำเลยหมด

---

[57] คณิต ณ นคร. **กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา.** หน้า 50.

[58] โอสถ โกศิน. (2538). **คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน.** หน้า 273.

[59] ดู ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 227.

(2) ภาระการพิสูจน์และหน้าที่นำสืบในคดีแพ่ง

หน้าที่นำสืบหรือภาระการพิสูจน์ในคดีแพ่ง ถือหลักว่า คู่ความฝ่ายใดกล่าวอ้างข้อเท็จจริงอย่างใดๆ เพื่อสนับสนุนคำฟ้องหรือคำให้การของตน ให้หน้าที่นำสืบข้อเท็จจริงนั้นตกอยู่กับคู่ความฝ่ายที่กล่าวอ้าง[60] ตรงกับหลักทั่วไปที่ว่า "ผู้ใดกล่าวอ้างผู้นั้นต้องพิสูจน์ ผู้ปฏิเสธหาได้มีหน้าที่ต้องพิสูจน์ไม่" (ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat) เหตุผลก็คือ เมื่อคู่ความฝ่ายใดกล่าวอ้างข้อเท็จจริงเพื่อประโยชน์แก่รูปคดีของตน คู่ความฝ่ายนั้นก็ชอบที่จะต้องรับภาระและเสี่ยงภัยที่จะแพ้ในประเด็นนั้น หากตนไม่สามารถพิสูจน์ได้ จึงอธิบายได้ว่าประเด็นต่างๆที่โจทก์กล่าวอ้างมาในคำฟ้องทั้งหมด โจทก์ต้องมีหน้าที่นำสืบและประเด็นที่จำเลยกล่าวอ้างในคำให้การทั้งหมด จำเลยต้องนำสืบ แต่หลักดังกล่าวยังคงมีหลักอื่นๆเป็นข้อยกเว้น หรือใช้เสริม เช่น หลักเรื่องการสันนิษฐาน กล่าวคือ ในประเด็นพิพาทบางเรื่องอาจมีข้อสันนิษฐานในกฎหมายว่าถ้ามีข้อเท็จจริงหนึ่งเกิดขึ้น ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่ามีข้อเท็จจริงอีกอย่างหนึ่งเกิดขึ้น เว้นแต่จะมีการนำสืบให้เห็นเป็นอย่างอื่น คู่ความฝ่ายที่อ้างประโยชน์จากข้อสันนิษฐานก็มีหน้าที่เพียงสืบพยานว่า มีข้อเท็จจริงตามข้อสันนิษฐานที่เกิดขึ้น ก็จะได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐาน[61] ถ้าคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งโต้แย้งก็ต้องมีหน้าที่นำสืบ หรือหลักเรื่องข้อเท็จจริงที่อยู่ในความรู้เห็นฝ่ายตนโดยเฉพาะเป็นต้น ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นประเด็นแห่งคดีที่พิพาทกันหรือประเด็นในการไต่สวนคำร้องขอต่างๆ ฝ่ายที่มีหน้าที่นำสืบจะต้องนำพยานมาสืบให้ได้ตามที่ตนกล่าวอ้าง เว้นแต่กรณีที่กฎหมายบัญญัติไว้เป็นอย่างอื่น

ส่วนหน้าที่นำสืบก่อนในคดีแพ่ง ศาลจะเป็นผู้กำหนดหน้าที่นำสืบก่อนให้แก่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดก็ได้ หรือถ้าประเด็นหลายข้อก็อาจจะให้สืบสลับกันก็ได้ แต่ส่วนมากศาลจะให้ฝ่ายที่มีภาระการพิสูจน์ในประเด็นสำคัญหรือภาระการพิสูจน์มากกว่านำสืบก่อน นอกจากนี้คู่ความยังอาจตกลงกันให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดนำสืบก่อนก็ได้

การวินิจฉัยพยานหลักฐานในคดีแพ่ง ศาลจะพิจารณาประเด็นพิพาทเป็นรายประเด็นไปแล้วพิจารณาว่า ในแต่ละประเด็นนั้นฝ่ายโจทก์หรือฝ่ายจำเลยนำพยานมาสืบแล้วน่าเชื่อถือกว่ากัน ก็จะวินิจฉัยให้ฝ่ายนั้นชนะในประเด็นข้อนั้นไป หลักในการดำเนินคดีแพ่งจึงเป็นเรื่องของการวินิจฉัยว่าพยานหลักฐานของฝ่ายใดมีน้ำหนักน่าเชื่อถือมากกว่ากัน ตรงกับหลักกฎหมายคอมมอนลอว์ที่ว่า Preponderance of Evidence[62] ศาลมีอำนาจเต็มที่ในอันที่จะวินิจฉัยว่าพยานหลักฐานที่คู่ความนำสืบนั้นจะเกี่ยวกับประเด็นและเป็นอันเพียงพอให้เชื่อฟังเป็นยุติได้หรือไม่ หากคู่ความต่าง

---

[60] ดู ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84.

[61] ดู ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84 (2).

[62] พรเพชร วิชิตชลชัย. เล่มเดิม. หน้า 19.

ฝ่ายต่างสืบพยานที่รับฟังไม่ได้ คือ กฎหมายห้ามรับฟัง ศาลต้องวินิจฉัยคดีโดยพิจารณาจากหน้าที่นำสืบ คู่ความฝ่ายที่มีหน้าที่นำสืบ แต่ไม่มีพยานหลักฐานสนับสนุนย่อมต้องเป็นฝ่ายแพ้คดี

2.2.4.3 สถานะของคู่ความ

(1) สถานะของคู่ความในคดีอาญา

คดีอาญาเป็นเรื่องของรัฐกับผู้ถูกกล่าวหา ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับผู้ถูกกล่าวหานั้นเป็นความสัมพันธ์ในทางอำนาจหน้าที่ เฉพาะในการพิจารณาคดีในศาลเท่านั้นที่คดีอาญามีรูปแบบเป็นคดีที่มีคู่ความ อย่างไรก็ตามในทางเนื้อหาแล้วคดีอาญาเป็นคดีที่ไม่มีคู่ความ

(2) สถานะของคู่ความในคดีแพ่ง

คดีแพ่งเป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเอกชนด้วยกันเอง โดยแต่ละฝ่ายนั้นมีฐานะที่เท่าเทียมกัน การดำเนินคดีแพ่งนั้นเป็นไปตามที่คู่ความตกลงกัน ตามหลักความตกลง โดยสามารถที่จะตกลงกันอย่างไรก็ได้ แต่ความตกลงดังกล่าวนั้นต้องไม่ขัดต่อกฎหมาย ดังนั้นคดีแพ่งเป็นคดีที่มีคู่ความ

2.2.4.4 คำรับของคู่ความ

คำรับของคู่ความนั้นเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อกระบวนการค้นหาข้อเท็จจริงตามกฎหมายลักษณะพยาน จึงมีหลักสำคัญในกฎหมายลักษณะพยานว่า คู่ความไม่ต้องนำสืบข้อเท็จจริงที่คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งได้รับแล้ว[63] หลักนี้มีข้อยกเว้นอยู่บ้างเฉพาะในคดีอาญาที่มีอัตราโทษจำคุกขั้นต่ำตั้งแต่ 5 ปี ขึ้นไป ซึ่งแม้จำเลยจะให้การรับสารภาพ แต่ศาลจะพิพากษาลงโทษทันทีไม่ได้ ศาลต้องฟังพยานโจทก์จนกว่าจะพอใจว่าจำเลยได้กระทำความผิดจริง[64] หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าคดีอาญาที่มีอัตราโทษจำคุกขั้นต่ำตั้งแต่ 5 ปี ขึ้นไป แม้จำเลยจะรับสารภาพ ศาลก็ต้องสืบพยานประกอบคำรับสารภาพ

(1) ผลของคำรับของคู่ความในคดีอาญา

คำรับของคู่ความในคดีอาญา ซึ่งจะมีผลให้ศาลฟังข้อเท็จจริงที่รับกันโดยไม่ต้องมีการสืบพยานนั้น ก็เป็นทำนองเดียวกับคำรับของคู่ความในคดีแพ่ง กล่าวคือ จะต้องเป็นการรับกันในศาล หรือในการดำเนินกระบวนพิจารณาของศาล เป็นคำรับโดยการรับรู้ของศาล ศาลจึงนำข้อเท็จจริงที่รับกันมาวินิจฉัยชี้ขาดคดีได้ แต่อย่างไรก็ดีกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มีหลักเกณฑ์ที่แตกต่างและเข้มงวดกว่ากฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง แม้ประมวลกฎหมายวิธี

---

[63] แหล่งเดิม.

[64] ดู ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 176.

0192792

พิจารณาความอาญา มาตรา 15 จะบัญญัติว่า วิธีพิจารณาความอาญาข้อใดซึ่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามิได้บัญญัติไว้โดยเฉพาะ ให้นำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับ แต่ก็ให้ใช้เท่าที่พอจะใช้บังคับได้เท่านั้น

คำรับของคู่ความตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง บางกรณีไม่อาจนำมาใช้ในคดีอาญาได้ เช่น คำรับตามที่คู่ความสอบถามตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 100 ย่อมนำมาใช้ไม่ได้ เพราะจะขัดกับหลักที่ว่าการพิจารณาคดีต้องทำต่อหน้าจำเลย(ป.วิ.อ. มาตรา 172 วรรคแรก) คำรับเกี่ยวกับเอกสารในกรณีที่ไม่มีการคัดค้านตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 125 ก็ย่อมนำมาใช้ไม่ได้ เพราะในคดีอาญาไม่มีการส่งสำเนาเอกสารก่อนสืบพยานดังเช่นในคดีแพ่ง คำรับตามข้อตกลงหรือคำท้าก็ไม่อาจนำมาใช้ในคดีอาญาเช่นกัน เพราะในคดีอาญาคู่ความจะตกลงกันหรือท้ากันให้ศาลรับฟังข้อเท็จจริงอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือตกลงเปลี่ยนแปลงวิธีการสืบพยานกันไม่ได้

การสอบถามโจทก์จำเลยในคดีอาญา โดยปกติศาลก็จะไม่สอบถามให้รับข้อเท็จจริงกันหรือเพื่อความสะดวกรวดเร็วในการพิจารณาอย่างกรณีของคดีแพ่ง และศาลจะไม่สอบถามให้จำเลยรับข้อเท็จจริงซึ่งจะเป็นผลร้ายแก่จำเลย เว้นแต่เป็นกรณีที่จำเลยให้การรับสารภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 235 วรรคสอง ได้บัญญัติว่า "ห้ามมิให้ถามจำเลยเพื่อประโยชน์แต่เฉพาะจะเพิ่มคดีโจทก์ซึ่งบกพร่อง เว้นแต่จำเลยจะอ้างตนเองเป็นพยาน" แม้ตามถ้อยคำในตัวบทดูเหมือนจะไม่ห้าม หากจำเลยเบิกความเป็นพยานตนเอง แต่ในทางปฏิบัติศาลย่อมไม่ถามจำเลย หรือให้จำเลยรับข้อเท็จจริงอันเป็นการสนับสนุนหลักฐานของโจทก์ เพราะมีหลักสำคัญว่า ห้ามมิให้โจทก์อ้างจำเลยเป็นพยาน (ป.วิ.อ. มาตรา 232) นอกจากนั้นในกรณีที่จำเลยยื่นคำให้การ แต่ไม่ได้ปฏิเสธฟ้องโจทก์บางข้อ ก็ไม่ถือว่าจำเลยรับข้อเท็จจริงตามคำฟ้องของโจทก์ข้อนั้น เพราะในทางอาญามีหลักว่า "ไม่รับถือว่าปฏิเสธ"[65]

(2) ผลของคำรับของคู่ความในคดีแพ่ง

ข้อเท็จจริงซึ่งศาลเห็นว่าคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งได้รับแล้วตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84(1) เรียกกันว่าเป็นคำรับของคู่ความ เพราะคู่ความเป็นผู้รับข้อเท็จจริง และเป็นการรับในระหว่างการดำเนินคดีโดยศาลรับรู้ ศาลจึงรับฟังเป็นยุติโดยไม่ต้องมีการสืบพยานอีก

---

[65] พรเพชร วิชิตชลชัย. เล่มเดิม. หน้า 131-132.

ห้องสมุดและหอสมุด
มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

2.2.5 หลักความเสมอภาค

หลักความเสมอภาค ก็คือ หลักที่ว่า ในสถานการณ์ที่เหมือนกันจะต้องปฏิบัติด้วยหลักเกณฑ์เดียวกัน[66]

ความเสมอภาค จึงหมายถึง ความเสมอภาคในกฎหมาย กล่าวคือ มีสิทธิและหน้าที่ในทางกฎหมายเช่นเดียวกับบุคคลอื่น ไม่ใช่หมายความว่าจะต้องมีความเสมอภาคในการมีวัตถุสิ่งของ และความเสมอภาคในกฎหมายนี้อาจเป็นทั้งในทาง**สิทธิ**และหน้าที่หรือภาระ

บทบัญญัติของกฎหมายที่รับรองอย่างแจ้งชัดถึงหลักความเสมอภาค ได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ซึ่งมีการบัญญัติว่า

"บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน

การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ จะกระทำมิได้

มาตรการที่รัฐกำหนดขึ้นเพื่อขจัดอุปสรรคหรือส่งเสริมให้บุคคลสามารถใช้สิทธิและเสรีภาพได้เช่นเดียวกับบุคคลอื่น ย่อมไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมตามวรรคสาม"[67]

นอกจากบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ซึ่งได้รับรองอย่างแจ้งชัดถึงหลักความเสมอภาคแล้ว ในเอกสารระหว่างประเทศหลายฉบับก็มีการบัญญัติรับรองถึงหลักความเสมอภาคตามกฎหมายไว้เช่นกัน ได้แก่

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights)

ข้อ 7. ทุกๆคนต่างเสมอกันในกฎหมายและชอบที่จะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน โดยปราศจากการเลือกปฏิบัติใดๆ อันเป็นการล่วงละเมิดปฏิญญานี้ และต่อการยุยงส่งเสริมให้เกิดการเลือกปฏิบัติเช่นนั้น

ข้อ 10. บุคคลชอบที่จะเท่าเทียมกันอย่างบริบูรณ์ในอันที่จะได้รับการพิจารณาอย่างเป็นธรรมและเปิดเผยโดยศาลซึ่งเป็นอิสระและไร้อคติในการวินิจฉัยชี้ขาดสิทธิและหน้าที่ ตลอดจนข้อที่ตนถูกกล่าวหาใดๆทางอาญา

กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ข้อ 14

---

[66] สมคิด เลิศไพฑูรย์. (2548). **กฎหมายรัฐธรรมนูญ หลักการใหม่ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540.** หน้า 75.

[67] รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540, มาตรา 30.

1. บุคคลทุกคนย่อมเสมอภาคในการพิจารณาของศาลและตุลาการ ในการพิจารณาคดีอาญาอันบุคคลต้องหาว่ากระทำหรือการพิจารณาข้อพิพาททางสิทธิและหน้าที่ของตน ทุกคนย่อมมีสิทธิได้รับการพิจารณาอย่างเป็นธรรมและเปิดเผยในศาลที่มีอำนาจมีอิสระและเป็นกลาง ซึ่งจัดตั้งขึ้นตามกฎหมาย หนังสือพิมพ์หรือสาธารณชนอาจถูกห้ามรับฟังการพิจารณาคดีทั้งหมด หรือบางส่วนก็ได้ด้วยเหตุผลทางศีลธรรม ความสงบเรียบร้อยหรือความมั่นคงของชาติในสังคมประชาธิปไตย หรือ ด้วยเหตุผลด้านความเป็นอยู่ส่วนตัวของคู่กรณี หรือในกรณีศาลเห็นเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งว่าเป็นพฤติกรรมการณ์พิเศษ ซึ่งการเป็นข่าวอาจทำให้กระทบต่อความยุติธรรม แต่คำพิพากษาในคดีอาญาหรือข้อพิพาททางแพ่งย่อมเป็นที่เปิดเผย เว้นแต่จำเป็นเพื่อประโยชน์ของเด็กและเยาวชน หรือเป็นกระบวนพิจารณาคดีที่เกี่ยวด้วยข้อพิพาทเรื่องทรัพย์สินของคู่สมรส หรือการเป็นผู้ปกครองเด็ก

จากหลักเกณฑ์ทั้งที่กำหนดไว้ในกฎหมายสูงสุดภายในประเทศ เช่น รัฐธรรมนูญ หรือในเอกสารระหว่างประเทศไม่ว่าจะเป็น ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน หรือ กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ทั้งหมดล้วนมีการกำหนดเกี่ยวกับหลักในเรื่องความเสมอภาคในด้านกฎหมายทั้งสิ้น ดังนั้นในกรณีที่มีการบัญญัติกฎหมายขึ้นใช้บังคับภายในประเทศควรกำหนดให้มีความสอดคล้องหรือไม่ขัดกับหลักเกณฑ์ดังกล่าวข้างต้น